IMPACT FACTOR 6.014

डॉ उमाकांत

ISSN 2250-169X

International Registered & Recognized Research Journal Related to Higher Education for all Subjects

VISION RESEARCH REVIEW

UGC APPROVED, REFEREED & PEER REVIEWED RESEARCH JOURNAL

Issue - XVII, Vol. - I
Year-IX, Bi-Annual(Half Yearly)
(June 2019 To Nov. 2019)

Editorial Office :
'Gyandev-Parvati',
R-9/139/6-A-1,
Near Vishal School,
LIC Colony,
Pragati Nagar, Latur
Dist. Latur - 413531.
(Maharashtra), India.

Contact : 02382 -241913
9423346913 / 7276301000
9637935252 / 9503814000

E-mail :
interlinkresearch@rediffmail.com
visiongroup1994@gmail.com
mbkamble2010@gmail.com

Published By :
Jyotichandra Publication
Latur, Dist. Latur - 413531. (M.S.)

Price : ₹ 200/-

CHIEF EDITOR

Dr. Balaji G. Kamble
Research Guide & Head,
Dept. of Economics,
Dr. Babasaheb Ambedkar College,
Latur, Dist. Latur. (M.S.)India.

SPECIAL EDITOR

Dr. E. Sivanagi Reddy
'Sthapathi'
Dept of Archaeology & Museums,
Hyderabad (A.P.)

EXECUTIVE EDITORS

Michael Strayss,
Director,
International Relation & Diplomacy,
Schiller International University,
Paris. (France)

Verena Blechinger Talcott
Director, Dept. of History
& Cultural Studies, University of Barlin.
Barlin. (Jermany)

Dr. Raja Reddy
Formar, Director, N.I.M.S.
Hyderabad (A.P.)&
World Famous Neurosurgeon

Bhujang R. Bobade
Director, Manuscript Dept.,
Deccan Archaeological and Cultural
Research Institute, Hyderabad. (A.P.)

Dr. Arjun Jadhav
Dept. of Egnlish,
Furgusion College,
Pune, Dist. Pune

Dr. Sarjerao Shinde
Principal,
B.K.D. College,
Chakur, Dist. Latur (M.S)

DEPUTY EDITORS

Dr. Ashok G. Chaskar
Head, Dept. of Egnlish,
S.P. College, Pune &
Dean, Faculty of Arts & Fine Arts, University of
Pune, Dist. Pune.

Dr. M. Veeraprasad
Dept. of Political Science,
S.K. University,
Anantpur, Dist. Anantpur (A.P.)

Prof. Shrikant A. Jewale
Dept. of Geography,
Granin Mahavidyalaya,
Vasantnagar, Dist. Nanded (MS)

Dr. Omshiva V. Ligade
Head, Dept. of History
Shivjagruti College, Nalegaon,
Dist. Latur. (M.S.)

Dr. Dr. Mahadeo S. Kamble
Dept. of History
Vasant Mahavidyalaya,
Kaij, Dist. Beed (M.S.)

Prashant B. Kshirasagar
Dept. of Marathi,
Vasant Mahavidyalaya,
Kaij, Dist. Beed (M.S.)

CO - EDITORS

Dr. Allabaksha Jamadar
Chairman, BOS, Hindi, SRTMUN &
Head, Dept. of Hindi,
B.K.D. College,
Chakur, Dist. Latur (M.S.)

Dr. Murlidhar Lahade
Dept. of Hindi,
Janvikas Mahavidyalaya,
Bansarola, Dist. Beed.(M.S.)

Dr. S.B. Wadekar
Sharadchandra Arts, Com., & Sci. College,
Naigaon (Bz), Dist. Nanded. (M.S.)

Dr. Shivaji Vaidhya
Dept. of Hindi,
B. Raghunath College,
Parbhani, Dist. Parbhani (M.S.)

Scanned with OKEN Scanner

INDEX

Sr. No	Title for Research Paper	Page No.
1	Rural Transformation in 12th Plan **Dr. Rita Deshmukh**	1
2	Banking Reforms Since 1991 **Dr. D. K. Rathod**	8
3	Recent Initiatives in Agriculture Sector **Dr. Balaji G. Kamble**	13
4	Development of Standardized Education Package About Functional Foods And Health **Dr. Anil Patil**	20
5	Studies on Fish Diversity of Kunsawali Tank **A. M. Kale**	29
6	माधवी नाटक में चित्रित नारी चेतना **डॉ. अर्जुन कसबे**	31
7	म्हणीतून घडणारे सांस्कृतिक जीवनदर्शन **माधुरी भटकर**	37
8	यमुना पर्यटन या कादंबरीतील श्रध्देचा अभ्यास **बालाजी गणपतराव भंडारे**	41
9	भारतीय परराष्ट्र धोरणाची मूलतत्वे **डॉ. कोनेरु बाबन्ना डुमलवाड**	45
10	प्राचीन गणसुरक्षाचे बुध्दविचार व सद्यस्थितीतील उपयोगीता **सुर्यकांत रमेश बुवा**	51

Scanned with OKEN Scanner

विद्यावार्ता®

MAH/MUL/03051/2012
ISSN-2319 9318

SPECIAL ISSUE-2020 09

Peer Reviewed International Refereed Research Journal

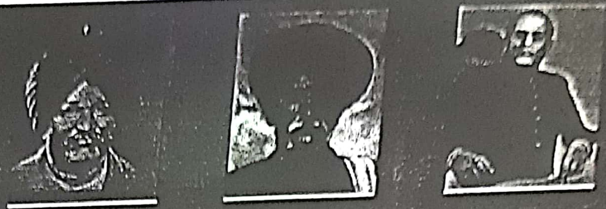

शंकरराव पाटील महाविद्यालय, भूम व
डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर मराठवाडा विद्यापीठ, औरंगाबाद

यांच्या संयुक्त विद्यमाने

"राजर्षी शाहू, महात्मा फुले, डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर यांचे योगदान" या विषयावर
एक दिवसीय राष्ट्रीय आंतरविद्याशाखीय परिषद

प्राचार्य
डॉ.श्रीकृष्ण चंदनशिव

MAH/MUL/ 03051/2012 ISSN :2319 9318

आंतरविद्याशाखीय बहुभाषिक शोध पत्रिका

विद्यावार्ता™

शंकरराव पाटील महाविद्यालय, भूम
व
डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर मराठवाडा विद्यापीठ, औरंगाबाद
यांच्या संयुक्त विद्यमाने
एक दिवसीय आंतरविद्याशाखीय राष्ट्रीय परिषद
२७/०२/२०२०

राजर्षी शाहू महाराज, महात्मा फुले, डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे योगदान

समन्वयक
प्रा. तानाजी बोराडे
डॉ. दयानंद शिंदे
डॉ. किशोरकुमार गव्हाणे

प्राचार्य
डॉ. श्रीकृष्ण चंदनशिव

Reg.No.U74120 MH2013 PTC 251205
Harshwardhan Publication Pvt.Ltd.
At.Post.Limbaganesh,Tq.Dist.Beed
Pin-431126 (Maharashtra) Cell:07588057695,09850203295
harshwardhanpubli@gmail.com, vidyawarta@gmail.com
All Types Educational & Reference Book Publisher & Distributors / www.vidyawarta.com

Scanned with OKEN Scanner

24) म. जोतीराव फुले यांचे शिक्षणविषयक विचार
प्रा.डॉ. शिवराज काचे, लातूर ||76

25) अंबेडकरी पत्रकरितेची ऐतिहासीक पार्श्वभूमी
प्रा.डॉ. सुदाम फड, नांदेड ||79

26) डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे सामाजिक विचार
प्रा. सुनिता विठ्ठलराव भोसले (गंगथडे), लातूर ||80

27) डॉ.बाबासाहेब आंबेडकरांचे भारतातील कृषी विषयीचे विचार
प्रा. गौतम नागनाथ येडे, बीड ||82

28) डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे धम्म कार्य
डॉ. संजय तुकाराम वाघमारे, अकलूज ||84

29) जलतज्ञ : डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर
डॉ. कोनेरु बाबन्ना डुमलवाड, हडोळती ||87

30) डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे आर्थिक विचार
प्रा. पवार एन. डी., प्रा. रामरूले डि. के., बीड ||89

31) राजर्षी शाहू महाराज यांचे शैक्षणिक विचार व कार्य
प्रदिप माधवराव एडके, नांदेड ||91

32) महात्मा जोतिराव फुले यांचे सामाजिक कार्य
प्रो. डॉ. किशोरकुमार गव्हाणे, भूम ||94

33) महात्मा ज्योतिबा फुले यांचे सामाजिक कार्य
प्रा. बोराडे तानाजी रामभाऊ, भूम ||98

34) राजर्षी शाहू महाराज व त्यांच्या संस्थानातील निवडक वसतीगृहे
गायकवाड बाळू भिमराव, पंढरपूर ||101

35) समाज क्रांतिकारक राजा: छत्रपती शाहू महाराज
महानवर राजेंद्र भिकू, पुणे ||104

36) शाहु, फुले, आंबेडकर यांचे शैक्षणिक विचार
प्रा. तेलसंग हनुमंत भिमराव, सोलापूर ||108

www.vidyawarta.com/03 | http://www.printingarea.blogspot.com

Scanned with OKEN Scanner

29

जलतज्ञ : डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर

डॉ. कोनेरु बाबन्ना डुमलवाड
लोकप्रशासन विभाग प्रमुख,
कर्मयोगी तुळशीराम पवार महाविद्यालय, हडोळती

प्रस्तावना :

पाणी हा नैसर्गिक स्त्रोत आहे. पाण्याला जीवन म्हटले जाते. त्याचे कारणही तसेच आहे. फक्त आणि फक्त पृथ्वीतलावर पाणी असल्याने येथे जीवन आहे. अन्य ग्रहावर केवळ पाण्याचा खुणा असलेले छायाचित्र पहावयास मिळतात. मात्र प्रत्यक्ष पाणी नाही. भारतातील जलसंपत्ती येथील विकासाचा मुख्य पाया आहे आणि तो जसा उपकारक आहे तसा विनाशकारी आहे. त्याचे प्रत्यत्तर गेल्या अनेक वर्षात आपण अनुभवतो आहे. एका बाजूला पाण्याविना आवर्षनाच्या आसमानी संकटांचा सामना करावा लागतो, तर दुसऱ्या बाजूला पूर आणि त्सुनामी याही संकटांचा मुकाबला करावा लागतो. देशातील प्रमुख नद्या सांस्कृतिकदृष्ट्या पवित्र मानल्या गेल्या आहेत. तथापी त्यांचे रौद्र रुप हे विनाशकारी आहे.

स्वातंत्र्यानंतरच्या भारतातील मोठ्या धरणाचे श्रेय हे जवाहरलाल नेहरुंना दिले जाते. वास्तविकता सन १९४२-४६ या कालावधीत व्हाईसराय एक्झिक्युटिव्ह काउन्सिलचे सदस्य म्हणून मोठ्या धरणाच्या बाबतीत सर्वात महत्त्वाचे कार्य डॉ. आंबेडकरांनी केले आहे. त्यांनी आपले कौशल्य 'सेंट्रल वॉटर इरिगेशन अँड नेव्हीगेशन कमीशन' स्थापनेसाठी वापरले. त्याच बरोबर अंतरराज्य सहकार व अर्थ या विषयामुळे रखडलेल्या योजना साकार केल्या. त्यात हिराकूंड व दामोदर खोरे प्रकल्प यांची मुहूर्तमेढ डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांनी रोवली होती.[१]

जलनितीची तीन सूत्रे :

डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर यांनी या क्षेत्राच्या विकासासाठी जलनिती तयार केली. ती तीन सूत्रावर आधारीत होती. १. जलसंपत्ती विकासासाठी (वॉटर रिसोर्स डेव्हलपमेंट) नदीखोरे (पाणलोट) क्षेत्र हा आधार धरुन सिंचन प्रकल्पाचे नियोजन करताना बहुउद्देशीय दृष्टिकोन ठेवणे आवश्यक आहे. शेती सिंचन, पिण्यासाठी पाणी, औद्योगिक विकास जलवाहतूक, विज निर्मिती अशी उद्दिष्टे असावीत.

२. जल प्रकल्पाची उभारणी करण्यासाठी नदी खोरे प्राधिकरण (River valley authority) ही प्रशासकीय व्यवस्था असावी.

३. जलसंपत्ती आणि ऊर्जा क्षेत्राच्या नियोजित विकास योजनांच्या यशस्वी अंमलबजावणीसाठी केंद्रस्तरावर कुशल तंत्रज्ञाच्या [illegible]

बहुउद्देशीय प्रकल्प :

बहुउद्देशीय नदी व्यवस्थापन योजनेत केवळ त्या क्षेत्रासाठी बारमाही जलशक्ती आणि कालव्यांच्या माध्यमातून सिंचनाच्या क्षमतेचाच नव्हे तर कुपनलिकेच्या साह्याने उपसा करुन सिंचन उपयोगिता वाढविण्याच्या अथवा दलदलीच्या भागातील आणि नदीतील पाणी काढून घेवन त्याठिकाणची उत्पादन क्षमता वाढविण्याचा समावेश होतो. औद्योगिक विकासासाठी स्वस्त विद्युत शक्तीच्या तरतुदीबरोबरच गंगेत जलवाहतुकीसाठी पाणी पुरवठ्यात सुधारणा आणि इतर महत्वाच्या ठिकाणी पूर नियंत्रणात सुधारणा तसेच उपसा सिंचन, शहरी व ग्रामीण विकासाच्या आवश्यकतेप्रमाणे जल आणि शक्ती या सर्व बाबीचा समावेश बहुउद्देशीय प्रकल्पात करण्यात आला.[३]

दामोदर खोरे प्रकल्प :

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी ३ जानेवारी १९४४ रोजी कलकत्ता येथील परिषदेत स्पष्ट केले की, दामोदर प्रकल्पाचा हेतू केवळ महापूर थांबविणे एवढाच नसून त्यामध्ये विद्युत शक्तीची निर्मिती, सिंचनासाठी पाण्याचा पुरवठा, जलवाहतूक आणि औद्योगिक वापरासाठी पाणी याचाही समावेश होतो. आपल्या धोरणात पुरेशा प्रमाणात वैचारिका आणण्यासाठी बहुउद्देशीय धोरणात जलमार्गा बरोबरच पाणी वापराच्या सर्व शक्यतांचा समावेश केला पाहिजे.[४]

८ नोव्हेंबर १९४५ रोजी कटक येथे या संबंधी मार्गदर्शन करताना बाबासाहेबांनी आपले अत्यंत मौलिक विचार देशाला दिले. त्यांच्या मते 'पाणी आणि महापूर हे विनाशकारक आहेत असे गृहित धरुन उपाययोजना सुचवू नका देशात एवढे जास्त पाणी उपलब्ध नाही की, जे हानीकारक ठरु शकेल. भारतीय जनतेस पाण्याच्या कमतरतेमुळे जास्त कष्ट सोसावे लागतात तर जास्त पाण्याच्या उपलब्धतेमुळे नव्हे पाणी राष्ट्रीय संपदा असल्यामुळे आणि पावसाळ्यात पडणाऱ्या पावसाचे प्रमाण असमतोल आणि अविश्वासार्ह असल्यामुळे पुरांच्या जास्त पाण्याविषयी तक्रार करण्यापेक्षा या पुराच्या पाण्याचा मनुष्याच्या विकासासाठी धरणे बांधून कसा वापर करता येईल हा दृष्टिकोण बाळगला पाहिजे आणि त्यासाठी जेथे पुरामुळे नेहमी नुकसान होत असते त्या नद्यावर ठिकठिकाणी

Scanned with OKEN Scanner

12	पंचायतराज व्यवस्था आणि महिला आरक्षण डॉ. गणेश नथ्थुजी बहादे	85
13	ग्रामीण विकासात पंचायतराज संस्थांची भूमिका डॉ. कोनेरू बाबन्ना डुमलवाड	93
14	पंचायत राज संस्थेचा विकास प्रा. डॉ. सरला वसंतराव मेश्राम	102
15	पंचायत राज व्यवस्था आणि ऐतिहासिक विकास श्री . सचिन विठ्ठल वायले. डॉ. चंद्रकांत गोंधळी	107
16	पंचायत राजचे सामाजिक स्वरूप प्रा. डॉ. श्याम रा. दुतोंडे	118
17	महिला सबलीकरण आणि पंचायतराज व्यवस्था अपर्णा जगताप,डॉ. अनिल सी. बनकर	122
18	पंचायत राज व्यवस्था आणि ७३ वि घटनादुरुस्ती प्रा .प्रज्ञा संदीप नंदेश्वर	129
19	पंचायती राजमुळे महिलांचा राजकारणात वाढलेला सहभाग. डॉ. किरण नामदेव गायकवाड	134
20	"स्थानिक स्वराज्य संस्थेत महिलांचे आरक्षण" राजकीय सक्षमीकरण डॉ. ज्ञानेश्वर शंकरराव शंभरकर,शुभांगी कृष्णराव जुमळे	139
21	पंचायतराज आणि ७३ वी व ७४ वी राज्यघटना घटनादुरुस्ती प्रा. अमोल दिनकर गाढे	145
22	पंचायत राज व्यवस्थेसमोरील आव्हाने. श्री. प्रविण विठ्ठलराव कडु	155
23	राष्ट्रीय कृषि बाजार (NAM) योजना गजानन शि. जाणे	162
24	मानवी हक्क आणि पर्यावरण संवर्धनात्मक चळवळी डॉ. रामेश्वर एस. व्हंडकर	169

पंचायत राज व्यवस्थेमुळे महिलांचा वाढता राजकिय सहभाग

प्रा. डॉ. प्रमिला डी. भोयर,

(सहयोगी प्राध्यापक) इतिहास विभाग प्रमुख स्व.निर्धन पाटील वाघायेकला व विज्ञान महाविद्यालय,सौंदड जि.गोंदिया –४४१८०६

E-mail – bhandarkarpriyansh@gmail.com Mobil No. – 9765889913/ 7620959936

प्रस्तावणा :–

भारत देशाला भारत भूमी, भारत माता म्हटले जाते. आपली मातृभुमी म्हटले जाते. मातृभुमीच्या रक्षणासाठी अनेक जवानांनी, क्रांतीकारकांनी आपल्या प्राणांची आहूती दिली आहे. भारतीय समाजयव्यवस्थेत मात्र स्त्रियांना वेगवेगळया कालखंडात वेग–वेगळे स्थान दिल्याचे दिसुन येते. नारी हि फक्त उपभोगाची वस्तु म्हणुन आजही काही प्रमाणात बघितले जाते.जिथे नारीची पुजा होते तिथे देवता वास करतात असे म्हटले जाते. जिथे नारीची पूजा होती नाही तिथे सर्व कामे व्यर्थ ठरतात. पूर्ववैदिक काळात स्त्रियांना मानाचे स्थान होते. मात्र उत्तर वैदिक काळात स्त्रियांच्या स्थितीत बदल झाला म्हणजेच स्त्रियांचे स्थान कमी झाले. मध्ययुगीन काळात मात्र स्त्रियांची स्थिती अतिशय दयनिय झाली. १८–१९ व्या शतकात मात्र स्त्रियांनी स्थिती अतिशय सोचनिय झाली. बालविवाह प्रथा अस्तीत्वात आली लग्न म्हणजे काय हे कळायच्या आधिच मुलीचा नवरा मरण पावला तर त्याचा दोष स्त्रियांवरच देत. संयुक्त कुटूंबात अतिशय कष्ट सहन करत विधवेचे जिवन जगावे लागे. सुंदर अशा स्त्रिला कुरूप बनविले जाई. तर कधि सती जाण्यास समाज भाग पाडत असे. हे सर्व धर्मानी घालुन दिलेले नियम आहेत असे समाजातील लोकांना वाटत होते. त्यामुळे धर्माच्या आणि पाप–पुण्याच्या भितीपोटी स्त्रिया हे सर्व मुकाटयांनी सहन करीत. वरील सर्व घटनांना कारणीभूत होते ते अज्ञान, अंधश्रध्दा आणि यांना दूर करण्यासाठी शिक्षण हेच एक उपाय होते. भारतावर इंग्रजी अंमल सुरू झाले आणि स्त्रियांच्या स्थितीत थोडा फार बदल होणे सुरू झाले.

Scanned with OKEN Scanner

'Journal of Research & Development'
A Multidisciplinary International Level Referred and Peer Reviewed Journal,
Impact Factor-7.265, ISSN: 2230-9578, March 2023, Volume-15 Issue-8

CONTENTS

Sr. No.	Paper Title	Page No.
1	मानवी जीवनातील वाचनाचे महत्त्व प्रा. डॉ. तोटे दादासाहेब सर्जेराव	1-2
2	शासकीय शालाओं में अध्ययनरत किशोरों के सामाजिक व्यवहार पर अभिभावकीय प्रोत्साहन के प्रभाव का अध्ययन डॉ रीना मेश्राम	3-4
3	नागरिकत्व आणि सार्वजनिक प्रशासन यांच्यातील संबंध डॉ. कोनेरू बाबन्ना दुमलवाड	5-10
4	अंतरराष्ट्रीय राजनीति में प्रधानमंत्री नरेंद्र मोदी जी का योगदान डॉ माला कुमारी	11-12
5	भारतातील उच्च शिक्षण आणि नवीन शैक्षणिक धोरण डॉ. दिपक प्रकाश महाजन	13-17
6	हिंदी एक वैश्विक भाषा डॉ [illegible]	18-19
7	भारतीय संगीत क्षेत्रात स्त्रियांचे योगदान डॉ. मृणाल प्रभाकरराव कडू	20-21
8	रवीन्द्रनाथ की लघुकथाओं में मृत्यु चेतना बापन हाजरा	22-27
9	मेघोजी आंधे व बार्डीगाव पेठचे यांच्या संबंधाचा अभ्यास श्री. विजय सुखदेवराव निमजे	28-29
10	अमरावती जिल्ह्यातील कृषी भूमी उपयोजन व स्थानीय बदलाचे भौगोलिक अध्ययन डॉ. वनिता बे. चव्हाण	30-34
11	डा.अश्विनी भिडे देशपांडे रचित राग मधमालती के बंदिश का अध्ययन प्रा.डॉ. अमोल वासुदेवराव सवई	35-40
12-	महिला और शिक्षा श्रीमती मेटकरी शोभनतारा प्रभाकर	41-43
[illegible]	[illegible] डॉ [illegible]	[illegible]
14	[illegible] डॉ. सुशीला [illegible]	[illegible]
15	शेतकरी आत्महत्येची कारणे व उपाय प्रा.राजेश स. बहुरूपी	53-55
16	भारतीय स्वतंत्रता आन्दोलन में झारखंड का योगदान डॉ विनय कुमार गुप्ता	56-63
17	माधव सरकुंडे यांच्या 'सर्वा' या कथासंग्रहाचे वेगळेपण व भाषिक वैशिष्ट्ये श्री. येपूरवार गंगाधर नरसिंगराव	64-67
18	छत्तीसगढ़ में कोयला उद्योग के आर्थिक, सामाजिक और पर्यावरणीय प्रभावों का अध्ययन मनोज कुमार साहू	68-75
19	स्तन कर्करोगाची जागरूकता- स्त्रियांपुढील आव्हान डॉ. रिता प्रेमदास खोब्रागडे	76-78

'Journal of Research & Development'
A Multidisciplinary International Level Referred and Peer Reviewed Journal,
Impact Factor-7.265, ISSN: 2230-9578, March 2023, Volume-15 Issue-8

नागरिकत्व आणि सार्वजनिक प्रशासन यांच्यातील संबंध

डॉ. कोनेरू बाबन्ना डुमलवाड
सहाय्यक प्राध्यापक व विभागप्रमुख, लोकप्रशासन विभाग, कर्मयोगी तुळशीराम पवार महाविद्यालय,
हाडोळती ता. अहमदपुर जि. लातूर
Corresponding author- **डॉ. कोनेरू बाबन्ना डुमलवाड**
Email- koneru.dumalwad11@gmail.com
DOI-10.5281/zenodo.7812791

प्रस्तावना :

प्रस्तुत संशोधन पेपरच्या माध्यमातून नागरिक आणि सार्वजनिक प्रशासन यांच्यातील नव्याने उदयास येत असलेल्या व्यवसायासारख्या संबंधांच्या विविध आयामांचे गंभीरपणे परीक्षण करण्याचा प्रयत्न केला आहे . तथापि, संशोधन पेपरचा प्राथमिक फोकस भूतकाळातील राज्य-केंद्रित सार्वजनिक प्रशासनाच्या ताकद आणि मर्यादांवर नाही ज्याची सध्याच्या साहित्यात विस्तृतपणे चर्चा केली गेली आहे. त्याचा मुख्य भर सध्याच्या बाजार-केंद्रित सार्वजनिक प्रशासनावर आहे - विशेषत: सार्वजनिक सेवेतील सध्याच्या बाजार-चालित सुधारणांचा सामान्य लोकांशी असलेल्या संबंधांवर कसा विपरीत परिणाम झाला आहे. या संदर्भात, संशोधन पेपरमधे खालील बाबींचा समावेश आहे: सार्वजनिक प्रशासन आणि सर्वसाधारणपणे नागरिकत्व यांच्यातील संबंधांच्या स्वरूपाचे विहंगावलोकन; नागरिक-प्रशासन संबंधातील समकालीन बदलांचे गंभीर विश्लेषण; आणि सार्वजनिक प्रशासनासाठी नागरिक-प्रशासन संबंधाच्या या अलीकडील पुनर्रचनाच्या विविध प्रतिकूल परिणामांवर थोडक्यात चर्चा करण्याचा प्रयत्न संशोधकाने केला आहे

कीवर्ड : नागरिक , प्रशासन,संबंध

संशोधनाची उद्दिष्टे (Research Objectives):

1. नागरिकत्वची संकल्पना स्पष्ट करणे
2. नागरिकत्व आणि सार्वजनिक प्रशासन यांच्यातील संबद्धाचा आढावा घेणे .

संशोधनाची गृहीतके (Research Assumptions):

सार्वजनिक प्रशासनाचे सार नागरिकत्वाच्या तत्त्वांमध्ये असते.

संशोधन पद्धती (Research Methodology):

नागरिकत्व आणि सार्वजनिक प्रशासन यांच्यातील संबंध या संशोधन शोधनिबंधासाठी संशोधनाच्या विविध पद्धतीपैकी वर्णनात्मक आणि विश्लेषणात्मक संशोधन पद्धतीचा आधार घेण्यात आलेला आहे. या पद्धतीचा आधार घेऊन संशोधकाने संशोधन शोधनिबंधाची मांडणी करण्याचा प्रयत्न केला आहे.

तथ्य संकलन (Data Collection):

नागरिकत्व आणि सार्वजनिक प्रशासन यांच्यातील संबंध या संशोधन शोधनिबंधासाठी तथ्य संकलनासाठी तथ्य संकलनाच्या विविध पद्धतींपैकी किंवा साधनांपैकी द्वितीय स्रोताचा आधार घेऊन शोधनिबंधाची मांडणी केली आहे. यासाठी वर्तमानपत्रे इंटरनेट याचा आधार घेण्यात आलेला आहे.

विषय प्रवेश :

सर्वसाधारणपणे, सार्वजनिक प्रशासनाचे सार नागरिकत्वाच्या तत्त्वांमध्ये असते, कारण त्याचा बौद्धिक पाया नागरिकांचे प्रतिनिधित्व करणाऱ्या सार्वजनिक संकल्पनेवर आधारित असतो. त्याचे [illegible] किंवा आर्थिक अस्तित्व नागरिकांच्या [illegible] अवलंबून असते आणि त्याचे व्यावहारिक दायित्व कायम असते. (फ्रेडरिक्सन,1991). प्रगत लोकशाही समाजांमध्ये, हे सार्वजनिक प्रशासनाचे नागरिकांशी असलेले अनोखे नाते असते जे त्याची सार्वजनिक ओळख टिकवून ठेवते, त्याची वैधता मजबूत करते, त्याचे नैतिक मानक ठरवते, त्याची भूमिका आणि कर्तव्ये ठरवते आणि खाजगी क्षेत्रातील व्यवसाय व्यवस्थापनापासून वेगळे करते.[2] (हक,1996c) तथापि, अलिकडच्या वर्षांत, अशा प्रशासन-नागरिक संबंधाचे स्वरूपाणे सध्याच्या जागतिक संदर्भात मोठ्या प्रमाणात परिवर्तन घडवून आणले आहे, ज्याचे वैशिष्ट्य बाजार विचारसरणीचे वर्चस्व, कल्याणकारी राज्याचे

Scanned with OKEN Scanner

ISSN: 2454 – 7905
SJIF Impact Factor: 7 . 479

Worldwide International Inter Disciplinary Research Journal

A Peer Reviewed Referred Journal

Quarterly Research Journal

(Arts-Humanities-Social Sciences- Sports, Commerce, Science, Education, Agriculture, Management, Law, Engineering, Medical-Ayurveda, Pharmaceutical, MSW, Journalism, Mass Communication, Library sci., Faculty's)

www.wiidrj.com

Vol. I	ISSUE - LXXIII	Year – 8	16 Nov. 2022

स्वामी रामानंद तीर्थ मराठवाडा विद्यापीठ, नांदेड.

किसान शिक्षण प्रसारक मंडळ, हडोळती द्वारा संचलित,

कर्मयोगी तुळशीराम पवार महाविद्यालय, हडोळती

ता. अहमदपूर जि. लातूर

(नॅक मुल्यांकन बी दर्जा) IQAC अंतर्गत (www.ktp.org)

एक दिवसीय आंतरविद्याशाखीय राष्ट्रीय चर्चासत्र (ऑनलाइन)

"तथागत बुध्द की विचारप्रणाली और वर्तमान स्थिति"

The Thought System of Buddha and Current State of Affairs

मुख्यसंपादक

प्राचार्य डॉ. दिपक बच्चेवार

संपादक

डॉ. एस. आर. बुवा

सहसंपादक

डॉ. गोविंद के. शिळे

37.	बुद्धकालीन सहा तत्त्ववेत्त्यांचे तत्त्वज्ञान आणि बुद्ध विचारधारा	निता सुदेश जाधव प्रा. डॉ. कमलाकर कांबळे	142
38.	बुद्ध तत्त्वज्ञानातील प्रतित्यसमुत्पाद सिद्धांताचे महत्त्व	सुरेखा प्रल्हादराव तायडे प्रा. डॉ. भाऊसाहेब कुऱ्हाडे	146
39.	बुद्धकालीन स्त्रीयांच्या सामाजिक स्थितीचा वर्तमानाशी संबंध	शितल बबन वंजारे प्रा. डॉ. भाऊसाहेब कुऱ्हाडे	149
40.	बुद्धकालीन तात्त्विक उपदेश आणि वर्तमान उपदेश	करूणा आबासाहेब वेडेकर प्रा. डॉ. भिक्खू एम. सत्यपाल स्थवीर	152
41.	बुद्धकालीन संगीत स्थिती और वर्तमान स्थिती	डॉ. पल्लवी प्र. कुलकर्णी	155
42.	प्राचीन कालीन रोग और उनपर उपाय	नितिन भिमराव भालेराव प्रा. डॉ. भाऊसाहेब कुऱ्हाडे	159
43.	*बौद्धकालीन शिक्षा पद्धति और वर्तमान शिक्षा पद्धति*	Dr. Rameshwar jadhav	164
44.	बुद्धकालीन सामाजिक स्थिती	डॉ. बुवा एस. आर.	167
45.	भारतीय संविधान और बुद्धका तत्वदर्शन	डॉ. कोनेरू डूम्मलवाड	170
46.	बुद्धकालीन शिक्षण पद्धती और वर्तमान स्थिती	डॉ. गोविंद केरबा शिळे	172
47.	वर्तमान दौर में बुद्ध की प्रासंगिकता	डॉ. रावसाहेब पिराजी इंगळे	177
48.	तथागत बुद्ध आणि संत तुकाराम यांचा शांती संदेश	सहा. प्रा. बालाजी भंडारे	179

73
76
79
83
88
92
96
101
105
110
114
117
121
126
129
132
135
138

भारतीय संविधान और बुद्धका तत्वदर्शन

डॉ. कोनेरू डूम्मलवाड
लोकप्रशासन विभागाध्यक्ष क.तु.प.पवार, महाविद्यालय, हडोलती ता. अहमदपूरजि. लातूर

प्रस्तावना:-

किसीभी राष्ट्र का संचालन और उसका पथ –प्रदर्शन करनेके लिए संविधान की आवश्यकता होती है। युरोप में हुई औद्योगीक क्रांतीके फलस्वरूप प्रजातांत्रिक एवं समाजवादी मुल्यो का प्रचार और प्रसार विश्वभरमें हुआ। इसके प्रभावसे भारतभी अछुता नही रहा है |

भारत को स्वतंत्रताकी प्राप्ति हुई। भारतके नेताओं को देशके सर्वागीण विकास के लिए यदि कोई शासन पद्धति उपयुक्त एवं उपयोगी लगी तो वह केवल जनतांत्रिक शासन-प्रणाली थी। इसी अभिप्राय जनतांत्रिक शासन प्रणाली को राष्ट्र के हितो के लिए अनुकूल पाया गया और उसे स्वीकार किया गया था।
बुद्ध अपनी प्रवृत्तिमे जनतांत्रिक थे। इस लिए उन्होंने जनतंत्र - प्रनालिका समर्थन ही नही किया बल्की अपने भिखू संघ की स्थापना जनतांत्रिक मुल्यो के आधार पर की। अन्य धर्मोके समाजदर्शन की अपेक्षा बुद्ध का समाजदर्शन जनतांत्रिक मुल्योका अधिक समर्थन करता है।

भारतीय संविधान और बुद्ध का समाजदर्शन

भारतीय संविधान की प्रस्तावना से प्रमाणित होता है की भारतीय संविधान और बुद्ध के समाजदर्शन के मुल्य एक दूसरे बहुत समीप है। भारतीय संविधान की प्रस्तावना में ने संपूर्ण प्रभूत्व - संपन्न, समाजवादी, धर्मनिरपेक्ष लोकतांत्रिक गणराज्य, राजनीतिक, सामाजिक और आर्थिक न्याय तथा समानता स्वतंत्रता, भ्रातृत्वभाव का उल्लेख किया गया है। इन मूल्यो की ओर अग्रसर होने के लिए भारतीय संविधान के अनुच्छेद 14 से 18 तक समानता के अधिकार का प्रावधान किया गया है, जिसके अनुसार 1) कानून के समक्ष समानता 2) सामाजिक समानता और 3) सार्वजनिक पदोकी प्राप्ति के लिए अवसर की समानता की व्यवस्था की गई है।

बुद्ध ने समानता के सिद्धांत को केवल अन्यलोगोंके ऊपर ही लागू नहीं किया बल्कि उन्होंने स्वयंको भी अपवाद नहीं माना" तथागतने जितनेभी नियम भिक्खू संघ के लिए बनाए थे, स्वेच्छा से उनसभी को अपने उपर भी लागू किया। इसलिए वे संघ के मूल है या वे संघ के नायक है, उन्होंने कभी किसी नियम का अपवाद" नहीं चाहा। यदि वे चाहते तो [illegible] असीम: आदर और [illegible] भावना के कारण जो संघ के सदस्यों के [illegible] थी, वे तथागत को बड़ी प्रसन्नता से नियमों से मुक्त करते | बुद्धके समाजदर्शन के अंतर्गत धर्म, वंश, गोत्र, [illegible], जाती, लिंग और जन्मस्थान के आधारपर भेद नहीं है।

संविधान के अनुछेद 19 से 22 के अंतर्गत स्वतंत्रा के सिद्धांत का प्रावधान किया गया है। जिसके अंतर्गत विचारोंकी अभिव्यक्ती, संघ बनने विचरणकरने, व्यवस्तय आदिका चयन करने की स्वतंत्रता का अनुमोदन किया गया है। बुध्द के संघमें अभिव्यक्ती की पूर्ण स्वतंत्रता थी और, आज भी है? स्वातंत्रता के कारणही बुद्ध अपने संघ का निर्माण करसके थे। उपासक को अपनी रुचि और अभिरुचि के अनुसार व्यवसाय के चयन की पूर्णस्वतंत्रता प्राप्त थी। संविधान के अनुच्छेद 23 और 24 के अंतर्गत शोषण के विरुद्ध अधिकार का प्रावधान दिया है गया है।, जिसके अन्तर्गत दास-प्रथा का उन्मूलन, स्त्री, पुरुष और बच्चोंके क्रय-विक्रयपर, रोक लगादी गई है। 14 वर्षसे कम आयुके बच्चोको कारखाने और खानोंमे श्रम करने पर प्रतिबंध लगा दिया गया है। बुद्ध को दासता और शोषण पसंद नहीं थे। सिद्धार्थने अपने पिता के खेतोंपर काम करते हुए दासो को देखकर कहा, "आदमी-आदमी का शोषण करे, क्या इसे

Scanned with OKEN Scanner

ISSN 2277 - 5730

AN INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY QUARTERLY RESEARCH JOURNAL

AJANTA

Volume - XI Issue - II April - June - 2022

ENGLISH / HINDI

Peer Reviewed Refereed and UGC Listed Journal

Journal No. 40776

ज्ञान-विज्ञान विमुक्तये

IMPACT FACTOR / INDEXING
2020 - 6.306
www.sjifactor.com

❖ EDITOR ❖
Asst. Prof. Vinay Shankarrao Hatole
M.Sc [illegible], M.B.A. (Mktg.), M.B.A. (H.R.),
[illegible] M.Ed

❖ PUBLISHED BY ❖
Ajanta Prakashan

Scanned with OKEN Scanner

VOLUME - XI, ISSUE - II - APRIL - JUNE - 2022
AJANTA - ISSN 2277 - 5730 - IMPACT FACTOR - 6.306 (www.sjifactor.com)

CONTENTS OF HINDI

अ.क्र.	लेख और लेखकके नाम	[illegible]
१	भारत की विदेश नीति और उद्देश्य **डॉ. सविता व्ही. रुक्के**	[illegible]
२	भारत नेपाल सम्बन्ध **डॉ. पी. जे. गोटे**	५-
३	भारत अमेरिका वर्तमान संबंध **कु. सपना संजय गोटे**	८-
४	भारत और बांग्लादेश विदेश नीति **डॉ. फिरोज एस. खान**	१२-
५	सार्क संगठन का एक सिंहावलोकन **प्रा. डॉ. विलास अबा गायकवाड**	१५-१
६	भारत की विदेश नीति के निर्धारण तत्व **प्रा. डॉ. अतुल नारायण खोटे**	१९-२
७	भारत की विदेश नीति में नेहरु की भूमिका **डॉ. कोनेरु बावन्ना डुमलवाड**	२२-२

VOLUME - XI, ISSUE - II - APRIL - JUNE - 2022
AJANTA - ISSN 2277 - 5730 - IMPACT FACTOR - 6.306 (www.sjifactor.com)

७. भारत की विदेश नीति में नेहरु की भूमिका

डॉ. कोनेरु बाबन्ना बुमलवाड
लोकप्रशासन विभागप्रमुख, कर्मयोगी तुळशीराम पवार महाविद्यालय, हडोळती.

प्रस्तावना

भारत की स्वतंत्रता के पहले ही राष्ट्रीय आंदोलन में जुटे नेता गणोंने भारत की विदेश नीति में रुचि लेना और उसका भविष्य निरुपन करना प्रारंभ कर दिया था। विशेष कर पंडित जवाहरलाल नेहरु की सक्रिय रुचि दिखाई देती है। भारतीय राष्ट्रीय कांग्रेसने १९२७ में जवाहरलाल नेहरु को अपना प्रवक्ता बनाकर विदेश नीति विभाग की स्थापना कर ली थी। १९४८ में प्रधानमंत्री का पदभार ग्रहन करणे और अंतरीव सरकार में विदेश नीति विभाग का प्रभारी होने के बाद उन्होंने अपनी विदेश नीति के बारे मे स्पष्ट घोषणा की, उन्होंने कहा, ''हम लोग दुसरे देश के अनुगामी के रुप में नही बल्कि एक स्वतंत्र देश के रुप में आंतरराष्ट्रीय सम्मेलनों में पूर्ण रुप से भागीदारी करेंगे। हम आशा करते है कि दुसरे देशों के साथ हम सीधा संबंध विक्सित करके विश्वशांती और स्वतंत्रता को बढावा देने हेतू इन देशों से सहयोग करेंगे।[१]

भारत की विदेश नीति के प्रथम निर्माता जवाहरलाल नेहरु पुरी तरह पाश्चात्य देशों की उदार लोकतांत्रिक विचारधारा से प्रभावित थे। साथही नेहरु पर सोव्हिएत संघ की आर्थिक नीतियों का गहरा प्रभाव भी था। नेहरु यह चाहते थे कि उदार लोकतंत्र और समाजवाद दोनों के गुणों के समन्वय पर हमारी विदेश नीति आधारीत हो। साथ ही वह दोनों के दोषों से दूर रहना [illegible] नेहरु ने आंख [illegible] करके न तो अमेरिकी विदेश नीति के सिद्धांतो का अनुसरण किया और न ही [illegible] [illegible] सिद्धांतों का।

[illegible] विदेश नीति का सुत्रधार [illegible]

डॉ. कोमेक उम्मळवाड

IMPACT FACTOR 6.10

ISSN 2393- 8412

International Registered & Recognized Research Journal Related to Higher Education for Social Sciences

INDO ASIAN SOCIAL SCIENCE RESEARCH JOURNAL

UGC APPROVED, REFEREED & PEER REVIEWED RESEARCH JOURNAL

Issue : XVI, Vol. II

Year-VIII,Bi-Annual(Half Yearly)

(Feb. 2022 To July 2022)

Editorial Office :

'Gyandev-Parvati',
R-9/139/6-A-1,
Near Vishal School,
LIC Colony,
Pragati Nagar, Latur
Dist. Latur - 413531.
(Maharashtra), India.

Website

www.irasg.com

Contact : - 02382 - 241913

09423346913 / 09637935252

09503814000 / 07276301000

E-mail :

visiongroup1994@gmail.com

interlinkresearch@rediffmail.com

mbkamble2010@gmail.com

Published by :

Indo Asian Publication,

Latur, Dist. Latur - 413531 (M.S.)India

Price : ₹ 200/-

EDITOR IN CHIEF

Dr. Jaideep R. Solunke
Dept. of Geography,
Shri Pandit Guru Pardikar Mahavidyalaya,
Sirsala, Dist. Beed (M. S.)

EXECUTIVE EDITORS

Dr. Vinod Jadhav
Head Dept. of Sociology,
M. D. M. Mahavidyalaya,
Aurad (S), Dist. Latur (M. S.)

Dr. H. P. Kadam
I/C Principal,Head, Dept. Pol. Science,
Shri P. G. P. Mahavidyalaya,
Sirsala, Dist. Beed (M. S.)

DEPUTY EDITOR

Dr. Mahesh Mothe
Head, Dept. of Pol. Science,
S. M. P. Mahavidyalaya,
Murum, Dist. Osmanabad (M. S.)

Dr. Shankar Lekhane
Head, Dept. of P. A.,
A. C. S. Mahavidyalaya,
Shankar Nagar, Dist. Nanded (M. S.)

CO - EDITOR

Dr. G. V. Gatti
Head, Dept. of History
Shri P. G. P. Mahavidyalaya,
Sirsala, Dist. Beed (M. S.)

Dr. D. B. Maske
Librarian
Shri P. G. P. Mahavidyalaya,
Sirsala, Dist. Beed (M. S.)

MEMBER OF EDITORIAL BOARD

Dr. Jyoti A. Upadhye
Dept. of Phy. Edu & Sports Sciences,
K. S. A. Women's University,
Vijayapura, Dist. Vijayapura (K.A.)

Dr. Sunil Kumar
Dept. of Physical Education,
Dr. Babasaheb Ambedkar College,
Amravati, Dist. Amravati (M.S.)

Dr. Alok Tiwari
Dept. of Yoga Science,
Dr. R.M.L.A University,
Ayodhya, Dist. Ayodhya (U. P.)

Dr. Vaishali Deshmukh
Head, Dept. of Music,
Govt. Arts & Science College,
Aurangabad, Dist. Aurangabad (M.S.)

Dr. Sanjay Shinde
Head, Dept. of Sociology,
S. B. M. Mahavidyalaya,
Rahimatpur, Dist. Satara (M.S.)

Dr. Yadhav Ghodke
Dept. of Sociology,
P. V. P. Mahavidyalaya,
Pathoda, Dist. Beed (M. S.)

Scanned with OKEN Scanner

Issue - XVI, Vol. II
IASSRJ
IMPACT FACTOR 6.10
ISSN 2393-8412
Feb. 2022 To July 2022

INDEX

Sr. No	Title for Research Paper	Page No
1	A Study Of Body Composition, Body Type And Selected Motor Abilities Of Female Gymnasts In Relation To Their Performance **Dr. Alok Kumar Pandey**	1
2	Studies on Socio Economic condition of basketball player Students in Marathwada Region **Dr. N.N. Jaybhaye**	4
3	अनुसूचित जाति के छात्रो को उच्च शिक्षा लेते समय कमरे का किराया या छात्रवास कि फिस भुगतान करने में आनेवाली समस्याओं का अध्ययन **डॉ. संदिप गोरख साळवे**	12
4	अधिकोष व भारतीय अर्थव्यवस्था **डॉ. विष्णु ब. पवार**	15
5	बँकिंग क्षेत्रात सायबर सुरक्षा हल्ले: उदयोन्मुख सुरक्षा आव्हाने आणि धोके **डॉ. मधुकर ताकतोडे**	18
6	कर्मवीर दादासाहेब गायकवाड आणि भूमिहिनांचा प्रश्न **डॉ. वाय. ई. भालेराव**	25
7	बागलाणमधील सारा वाढीविरोधी आंदोलन **डॉ. संदीप भामरे**	29
8	माहिती साक्षरता काळाची गरज **डॉ. डी. बी. मस्के**	34
9	कल्याणकारी राज्य आणि सामाजिक न्याय एक अभ्यास **डॉ. कोनेरु बी. डुम्मलवाड**	39
10	रोजगार हमी योजना व ग्रामीण विकास **डॉ. पल्लवी भगवंतराव इरलापल्ले**	42
11	भारतातील स्त्रियांचा शैक्षणिक विकास **डॉ. शिवाजी भोसले**	47
12	भारतातील राजकीय पक्ष : एक चिकित्सा **एम. डी. रायभोळे**	52

Scanned with OKEN Scanner

Indo Asian Social Science Research Journal (IASSRJ)

IMPACT FACTOR 6.10
ISSN 2393-8412

Indo Asian Social Science Research Journal (IAS...
Issue : XV...
Feb. 2022 To July ...
www.irasg...

Research Paper 9 Public Administratio...

कल्याणकारी राज्य आणि सामाजिक न्याय एक अभ्यास

डॉ. कोनेरु बी. डुम्मलवाड
लोकप्रशासन विभाग प्रमुख,
कर्मयोगी तुळशीराम पवार महाविद्यालय,
हाडोळती, जि. लातूर

प्रस्तावना

औद्योगिक क्रांतीच्या काळात समाज व्यवस्थेमध्ये झालेल्या व्यापक परिवर्तनामुळे राज्यसंस्थेला काही सामाजिक व आर्थिक जबाबदाऱ्या स्वीकारणे अनिवार्य बनले. साधारणपणे एकोणिसाव्या शतकाच्या उत्तरार्धापासून राज्याच्या कार्यक्षेत्रात वाढ होत गेली. शासकीय धोरणे व कार्य ठरविणारी राज्यसंस्था राज्य व्यक्तीला न्याय हक्कापासून आणि स्वातंत्र्यापासून वंचित न करता वर्गीय संघर्ष टाळून सामाजिक आणि आर्थिक बदलांनी सामाजिक कल्याण साधण्याचे उद्दिष्ट ठेवते. पण भारतीयांच्या बाबतीत अभ्यास केल्यास भारतात हजारो वर्षापासून सामाजिक, आर्थिक, राजकीय विषमता अस्तित्वात असल्याचे दिसून येते. जात, धर्म, लिंग यावरूनही विषमता केली जात होती. दुसऱ्या महायुद्धानंतर जगातील अनेक राष्ट्र स्वतंत्र झाली त्यात भारताला स्वातंत्र्य मिळाले आणि भारताने समाजवादी समाज रचना, संसदीय लोकशाही शासन पद्धती, कल्याणकारी राज्य, सामाजिक न्याय प्रस्थापित करण्यासाठी भारतीय राज्यघटनेमध्ये अनेक तरतुदी करण्यात आल्या. जसे मूलभूत अधिकार, राज्याची मार्गदर्शक तत्वे, व्यक्तीची कर्तव्य या सर्व घटकांचा समावेश करून जगातील एक आदर्श संविधान डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांनी तयार केले. या संविधानाने भारताच्या प्रत्येक नागरिकांना मूलभूत अधिकार स्वातंत्र्य, समता व बंधुत्व या तत्त्वावर संविधानाची निर्मिती करून भारतात प्राचीन काळापासून अस्तित्वात असणाऱ्या रूढी, परंपरा, जातीयवाद, शोषण, सामाजिक विषमता, अस्पृश्यता, धर्मवाद हा लागलेला सामाजिक विषमतेचा कलंक मिटवून भारतात सामाजिक समता प्रस्थापित केली.

सदरील शोध लेखात कल्याणकारी राज्य आणि सामाजिक न्यायाचा शोध घेण्यात आला आहे.

उद्देश

1) कल्याणकारी राज्य आणि सामाजिक न्यायाची संकल्पना समजून घेणे.
2) सामाजिक न्याय प्रस्थापिततेचा शोध घेणे.

गृहीत कृत्ये

कल्याणकारी राज्यात समतेवर आधारित समाज रचना निर्माण होते.

Scanned with OKEN Scanner

सुशासन

(तत्वे आणि पद्धती)

■ डॉ. नितीन गौरखेडे

डॉ.मुक्ता सोमवंशी

■ प्रथम आवृत्ती – २५ , डिसेंबर २१)

© प्रकाशक व संपादक

■ प्रकाशक

आधार पब्लिकेशन, अमरावती.

हनुमान मंदिराजवळ, पाठ्यपुस्तक मंडळा समोर,

वि.म.वि.कॉलेज मागे, अमरावती

मो. ९५९५५६०२७८

email- aadharpublication@gmail.com

■ मुखपृष्ठ संकल्पना

विलास पवार

सरिता ग्राफिक्स, अमरावती

■ अक्षरजुळवणी

सरिता ग्राफिक्स,

कठोरा रोड, अमरावती

■ Price : 400/-

ISBN- 978-93-91305-63-5

सुचना:- सदर अंकामध्ये प्रकाशित झालेल्या लेखास, संपादक, प्रकाशक, मालक, मुद्रक जबाबदार राहणार नाही. या अंकामध्ये प्रकाशित झालेले लेख लेखकाचे त्यांचे वैयक्तिक मत आहे.

Scanned with OKEN Scanner

अनुक्रमणिका

अ. क्र.	लेख	लेखक	पु.क्र.
1	सुशासनाच्या भुमिकेत झालेला बदल	प्रा.डॉ.एम.एफ.राऊतराहे	1
2	सुशासन आणि महात्मा गांधी तंटामुक्त गाव मोहीम	प्रा. सुरेशलक्ष्मण शहापुरे	8
3	राज्य का आधार सुशासन की अवधारणा एक अध्ययन	डॉ.टी.एल.मिर्झा	12
4	सुशासन : उगम आणि विकास	प्रा.डॉ. नितीन दादाराव गौरखेडे	25
5	सुशासन की लोकतांत्रिक संकल्पना	डॉ. मनीष कुमार साव	28
6	सुशासनः समस्या एवं उपाय	प्रा.डॉ.कोनेरू बाबन्ना डुमलवाड	34
7	सुशासनातील अडथळे	प्रा डॉ.आंधळे बी.व्ही.	40
8	सुप्रशासन समस्या व उपाय	सौ.प्राची चैतन्य पाटील	47
9	लोकसेवेचा हक्क : सुशासन, सर्वसमावेशक विकास आणि मानवी हक्क	डॉ. संदीप भि. काळे	53
10	सुशासन से प्रशासनिक दर्शन	डॉ कुलकर्णी वनिता बाबुराव	61
11	सुशासनासाठी विरोधी पक्षाची अवश्यकता	प्रा. डॉ. विजयकुमार सोन्नर	67
12	सुशासन संकल्पना आणि महत्व	देवेंद्रसिंग नरसिंग सोळंके	77
13	माहितीचा अधिकार आणि सुशासन	प्रा.डॉ.वसंत पांडुरंग सरवदे	82
14	सुशासनाच्या निर्मितीत ई-प्रशासनाची भूमिका	सहा.प्रा. ठाकरे डी. डी.	91
15	लोकशाही — निवडणूक आणि सुशासन : एक चिकित्सक अध्ययन	डॉ. सुभाष दौलतराव उपाते	100
16	सुशासन : संकल्पना, निर्धारक तत्व आणि आव्हानांचे विश्लेषण	प्रा.डॉ.लक्षटे आर.बी / प्रा.डॉ.लक्षटे बी.बी.	108
17	सुशासन आणि राजकीय पर्यावरण	डॉ.जीवन एच.पवार / रुपसिंग दशरथ राठोड	114
18	सुशासन : संकल्पना आणि महत्व	प्रा. डॉ. भगवान श्रीपती सांगळे	123
19	सुशासन संकल्पना आणि महत्व	कठरे धानाजी नारायण	132
20	सु-शासन निर्मितीत जनतेचा सहभाग	डॉ. सोमवंशी मुक्ता गोविंदराव	138
21	लोकशाही,सुशासन आणि त्याच्या यशस्वीतेची आधारभूत तत्वे	प्रा. डॉ.पदमाकर प्रेमदास दारोंडे	146
22	भारतातील सुशासन : एक अध्ययन	डॉ. माया वाटाणे	153

Scanned with OKEN Scanner

सुशासनः समस्या एवं उपाय

प्रा.डॉ.कोनेरू बाबन्ना डुमलवाड

लोकप्रशासन विभाग प्रमुख कर्मयोगी तुळशिराम पवार महाविद्यालय,
हाडोळती ता.अहमदपूर जि.लातूर-४१३ ५१४,मो.नं. ८३२९०९४३६८

प्रस्तावना :-

अब कुछ दशकोंसे सुशासन का मुद्दा राजनितिक शास्त्र एवं लोकप्रशासन संबंधी विचार विमर्श का प्रमुख विषय बन गया है। विश्व के विकसीत और विकासशील दोनो हिस्सो में. अब ध्यान केंद्र सरकार और राजनीति की परम्परागत अवधारणाओं की ओर हो गया है । यह एक स्वागत योग्य बदलाव है। राज्य, सरकार ओर प्रशासन का अस्तित्व ही पर्याप्त नही है। महत्वपुर्ण मुद्दा तो यह है कि राज्य कैसा है, सरकार और प्रशासन का स्वरुप कैसा है ? क्या इसे अच्छी सरकार अथवा सुशासन कहा जा सकता है।

सुशासन आज ही मान्यता नुसार एक नई आवधारणा है परंतू प्राचिन काल मे सुशासन को आदर्श राज्य अथवा रामराज्य की आवधारणा के परिप्रेक्ष्य में परिभाषित किया गया है। भारत मे जातक कथाए, महाभारत का शांतीपर्व, पाणिनी की अष्टाध्यायी, ऐतरेय ब्राम्हण, वाल्मिकी द्वारा रचित रामायण, कौटिल्य का अर्थशास्त्र आदि मे सुशासन के सिध्दांत विस्तृत रुप मे वर्णीत है। प्राचिन भारत में राजा - प्रजा के सम्बन्धो को पिता-पुत्र संम्बन्ध के समान माना गया है। कौटिल्य ने अर्थशास्त्र मे एक राजा के लिए जो मानदंड निर्धारित किए है, उनमे एक सुशासन कि नींव पडती है।[१]

सुशासन शब्द अलग अलग विचारको द्वारा अलग अलग समयोमे भिन्न भिन्न दृष्टिकोनो के साथ अपनी व्याख्या प्राप्त करता रहा हे। प्लेटो, आरस्तू, हाब्स, लॉक,रुसो, कार्ल मार्क्स जेसे पश्चिमी विचारको एवं कोटिल्य, महात्मा गांधी तथा अंबेडकर जैसे भारतीय विचारको ने अपने समय मे अच्छे शासन को अपनी व्याख्या देने कि, कोशिश कि है।[२] किंतू वर्तमान में सुशासन कि अवधारणा विसवी सदी के अंतिम दशक मे विश्वव्यापी आर्थिक परिवर्तनो तथा लोकप्रशासन की विफलता जेसे सत्ता का दुरूपयोग, घोटाले, भ्रष्टाचार और सार्वजनिक धन को हडपने के आये दिन उदाहरण मिल जाते हे। अतः सुशासन ककी अवधारणा ऐसी प्रवृत्तियो को रोकने वाला एक आकर्षक उपाय है। सार्क देशो द्वारा सन २००८ सुशासन वर्ष के रुप में मनाया जा चुका है और भारत के पूर्व प्रधानमंत्री अटल बिहारी वाजपेयी की जयंती पर २५ दिसंबर को भारत मे सुशासन दिवस मनाया जाता है।

पारदर्शी प्रशासन और जनता के प्रती सरकार की जवाबदेही को बढाने हेतू एवं लोगां मे इसे लेकर जागरुकता फैलाने के लिए वर्ष २०१४ में सुशासन दिवस की शुरूआत कि गई थी। २५ दिसंबर २०१९ को सुशासन दिवस के अवसर पर कार्मिक लोक शिकायत एवं पेंशन मंत्रालय द्वारा सुशासन सुचकांक (Good Governance Index- GGI) जारी किया गया। इस सुचकांक मे बडे राज्यो मे

Scanned with OKEN Scanner

पर्यावरणीय समस्या व मानवी जीवन

(Environmental Problems and Human Life)

: संपादक :

प्रा. डॉ. वशिष्ठ गणपतराव बन

Scanned with OKEN Scanner

५३. जागतिक तापमानवाढ एक समस्या – प्रा.डॉ.कोनेरू बाबन्ना डुमलवाड / १७१
५४. पर्यावरण : सद्यस्थिती आणि आव्हाने – प्रा. डॉ. एस. डी. सावंत / १७४
५५. प्राचीन भारतीय जलव्यवस्थापन परिस्थिती व सद्य:स्थिती – प्रा.डॉ.सूर्यभान रमेश बुवा / १७७
५६. पर्यावरण जाणीव जागृती : एक अभ्यास – महेंद्र अच्युत आल्टे / १८०
५७. आपत्ती व्यवस्थापनात जिल्हाधिकाऱ्याची भूमिका – प्रा.डॉ.चावरे एम.व्ही. / १८३
५८. पर्यावरणीय असंतुलनाच्या मानवनिर्मित कारणांचा अभ्यास – प्रा.डॉ.गोरे बी.एम. / १८६
५९. शेततळे व्यवस्थापन – काळाची गरज – प्रा. डॉ. बी. व्ही. डाकोरे / १८८
६०. जल तथा वायु का प्रदूषण – डॉ. कुलकर्णी वनिता बाबुराव / १९१
६१. आपदा की परिस्थिति में जिलाधिकारी, नागरिक एवं स्वयंसेवी संस्थाओं की भूमिका
प्रा.डॉ.बस्वराज शिवाजीराव धोतरे / १९४
62. **The impact of Covid-19 on Indian prospective** - Dr. H. A. Katagur / 197
63. **Global Warming: Soaring Temperature** - Assoc.Prof.Dr. S.T. Haibatpure / 202
64. **Noise Polltion** - Umadevi R. Reddy / 204
65. **Water Management In Karnataka State** - Ravindra L. Gharel / 208
66. **Rain Water Harvesting** - Assit. Prof..Dhokade Ravikumar Shivajirao / 212
67. **Corona Epidemic: (Special Refrence my experienced)**
Dr. Banjara Dilip Lalu / 214
68. **Sustainable Forest Management** - By Asst. Prof. – A.S.Kousadikar / 217
69. **Disaster And National Development** - Dr. Shaikh Nasreen L. / 220
70. **The need of the hour for water conservation**
Prakash Kashinathrao Morkhande / 223
71. **Soil Pollution** - Assit. Prof. Ravi Dharba Dhule / 226
72. **Marine Pollution** - Assit.Prof. Shinde Ankush Vishwanath / 229
73. **Importance Of Library And Information Centres In Disaster Management**
Khadiwale Vijaykumar Vitthalrao / 233
74. **Global Warming: A Threat to Our Planet** - Dr. Utkarsh B Kittekar / 236
75. **Management Of Environmental Pollution** - Satyabhama Mohan Giri / 239

Scanned with OKEN Scanner

जागतिक तापमानवाढ एक समस्या

प्रा.डॉ.कोनेरू बाबन्ना डुमलवाड
लोकप्रशासन विभागप्रमुख
कर्मयोगी तुळशीराम पवार महाविद्यालय, हडोळती ता.अहमदपूर जि.लातूर

प्रस्तावना – आज तापमानवाढ हा जागतिक प्रश्न बनला आहे. तापमानवाढ आणि हवामानातील बदल यांचा थेट रिणाम मानवी व सर्व सजीवसृष्टी नष्ट होण्यावर होत आहे. जागतिक तापमानवाढ होत आहे याचा अर्थ पृथ्वीच्या तापमानात ाढ होय. पृथ्वीच्या सभोवतालच्या वातावरणाचे तापमान वाढणे म्हणजे ढोबळ अर्थाने जागतिक तापमान वाढ असे म्हणता ईल. पृथ्वीच्या वातावरणात व हवामानात अनपेक्षितपणे व तीव्र वेगाने होणारे बदल जसे हिमकड्याचे अचानक व मोठ्या माणात होणारे भूस्खलन, त्यामुळे समुद्राच्या पातळीत होत असलेली वाढ, जगाच्या सर्वच भागात बदलत्या हवामानाचा शेती आणि विविध उद्योगधंद्यांना बसणारा फटका यात मोठ्या प्रमाणात गारपीट, पूर, नैसर्गिक आपत्ती तसेच वादळाचे तांडव व औद्योगिकरण अशा अनेक घटनांतून हरितगृह वायुच्या वाढत्या प्रमाणामुळे पृथ्वीच्या तापमानात वाढ होत आहे. मोठ्या प्रमाणात बर्फ वितळण्याची प्रक्रिया वेगाने होते. याचबरोबर जागतिक तापमान वाढीचे भयंकर परिणाम मानव जातीस व सजिवांना भोगावे लागत आहेत. या प्रक्रियेचा अभ्यास करणारे संशोधक, शास्त्रज्ञांनी सांगितले आहे की, लार्सन हिमकड्याला पडलेली भेग ही जागतिक तापमान वाढीचा परिणाम आहे व याचा परिणाम म्हणून पृथ्वीवर प्रलय येण्याची शक्यता आहे.

जागतिक तापमान वाढ आणि हवामानातील बदल यांचा थेट परिणाम कृषी क्षेत्रावरही होताना दिसून येत आहे. वाढत्या तापमानामुळे कृषी क्षेत्र धेक्यात आले आहे. पर्यावरण संतुलनासाठी पृथ्वीच्या भूभागावर सूर्याकडून येणारे सर्व किरण परत परावर्तीत करत असतो. परंतु हे सूर्यकिरण परत अंतराळात न जाता वातावरणातील कार्बनडायऑक्साईड, मिथेन, नायट्रेट ऑक्साईड यासारखे वायू उष्णता शोषून घेतात. परिणामी वातावरणात ऊर्जेचे प्रमाण वाढते व तापमान वाढ होते.

संशोधन अभ्यासाची उद्दिष्टे – १. तापमान वाढीच्या कारणांचा आढावा घेणे. २. जागतिक तापमान वाढीचे परिणाम विचारात घेणे. ३. जागतिक तापमान वाढीवर नियंत्रण आणण्यासाठी उपाय शोधणे

संशोधनाचे गृहितके – १. जागतिक तापमान वाढीचा मानव व सजीवांवर प्रतिकूल परिणाम होत आहे.
२. वाढते औद्योगिकरण, हरित वायू जागतिक तापमान वाढीस जबाबदार आहे.

संशोधन पद्धती – समाजिक शास्त्रामध्ये तथ्य संकलनाच्या अनेक पद्धती आहेत. यामध्ये वर्णनात्मक, विश्लेषणात्मक पद्धतीचा अवलंब केलेला आहे. तसेच दुय्यम स्रोताचा आधार घेण्यात आला आहे. यामध्ये वेगवेगळे संदर्भ ग्रंथ, जर्नल्स, वर्तमानपत्रातील लेख, नियतकालिके, मासिके, वेबसाइट यांचा आधार घेण्यात आला आहे.

संशोधन विषयाचे महत्त्व – जागतिक तापमान वाढ हा विषय ज्वलंत प्रश्न बनला आहे. तापमान वाढीमुळे बर्फाच्छादित शिखरे आणि नद्या वितळल्यामुळे समुद्राच्या पातळीत वाढ होत आहे. तर दुसरीकडे तापमान वाढीचा पृथ्वीच्या हवामानावर विपरीत परिणाम होऊन ऋतुमानचक्र बदलले आहे. यामुळे वारंवार पडणारा दुष्काळ, अतिवृष्टी आणि बर्फवृष्टी यासारख्या समस्यांना सामोरे जावे लागत आहे. या समस्यांमुळे कृषी क्षेत्र धोक्यात आले आहे. तापमान वाढीला मानवच कारणीभूत आहे. त्यामुळे तापमानवाढ रोखण्यासाठी समाजात जनजागृती होणे महत्त्वाचे आहे.

जागतिक तापमान वाढीस जबाबदार कारणे – जागतिक तापमान वाढ होण्यास हरितगृत वायू कारणीभूत आहे. हरितगृत वायू म्हणजे नेमके काय? काही वायूंच्या रेणूंची रचना अशा प्रकारची असते की ते उष्णतेच्या ऊर्जालहरी परावर्तीत करू शकतात. कार्बन डायऑक्साईड, मिथेन, डायनायट्रोजन ऑक्साईड व पाण्याची वाफ हे प्रमुख वायु असे आहेत जे ऊर्जालहरी परावर्तीत करू शकतात. हे वायू म्हणजे हरितगृह वायू आहेत. महत्त्वाचे हरितवायूचे प्रमाण खालीलप्रमाणे आहे.

१. कार्बन डायऑक्साइड : कार्बन डायऑक्साइड हा वायू रंगहीन असून जास्त लांबीचे प्रकाश किरण शोषून घेवून उष्णता तयार करतो. उष्ण झालेला हा वायू सर्व दिशांना उष्णता पसरवण्यात मदत करतो. उष्णता अधिक बंदिस्त होऊन हे चक्र चालू राहते. अशा प्रकारे हे वायू ब्लँकेट प्रमाणे काम करतो.

ISBN 978-93-91689-26-1

act Factor - 5.54

E- ISSN 2582-5429

AKSHARA

Multidisciplinary Research Journal
Peer-Reviewed & Refereed International Research Journal
Vol. 4, Special Issue 02, August 2021

r. Ambedkar in the Global Context

- Guest Editor -
Dr. Mrs. M.V. Waykole
Principal,
Bhusawal Arts, Science & P. O. Nahata Commerce College Bhusawal

- Executive Editor -
Dr. A. D. Goswami
Vice Principal,
Bhusawal Arts, Science &
P. O. Nahata Commerce College Bhusawal

- Associate Editor -
Prof. S. P. Zanke
Professor & Head, Dept. of English,
Bhusawal Arts, Science &
P. O. Nahata Commerce College Bhusawal

ef Editor : Dr. Girish S. Koli, AMRJ
Details Visit To - www.aimrj.com

Akshara Publication

Scanned with OKEN Scanner

E- ISSN 2582-5429

Akshara Multidisciplinary Research Journal

Peer-Reviewed & Refereed International Research Journal SJIF Impact- 5.5

AMRJ

Dr. Ambedkar in the Global Context Vol. 4, Special Issue 02, August 2021

Sr.No	*Title of the Paper & Author's Name*	Pg.No
25	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे शैक्षणिक विचार- डॉ. एम. एफ. राऊतराहे	101
26	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे आर्थिक विचार-प्रा. डॉ. संजय व्ही. भामरे	105
27	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे शैक्षणिक विचार-प्रा. डॉ. डी. एम. टेकाडे / प्रा.डॉ. यु. एस. पाटील	109
28	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे शैक्षणिक विचार-प्रा. डॉ. रविंद्र पिरन नगराळे	112
29	डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर आणि शिक्षण- प्रा.डॉ.कांबळे डी.आर.	115
30	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर : एक अष्टपैलू व्यक्तिमत्व-डॉ. डी. एम. कदम	118
31	डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर एक विचारधारा : साहित्य विषयक विचार- प्रा. सुनिल भालेराव पाटील	123
32	खानदेशातील स्त्रियांची आंबेडकरी चळवळ- प्रा. डॉ. सुषमा विश्वरत्न तायडे/अहिरे	126
33	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांची सर्वसमावेशक विचार प्रणाली-प्रा.डॉ.बी.एस.गायकवाड	132
34	डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर यांचा चळवळीतील दलितेतर सहकाऱ्यावर पडलेला प्रभाव –एक अभ्यास प्रा.रसाळ दशरथ किसन / प्रा.डॉ.विष्णु बब्रुवान वाघमारे	137
35	मार्क्सवादाबद्दल डॉ बाबासाहेब आंबेडकरांचे विचार-प्रा. डॉ.वृशाली फुके	141
36	बहिष्कृत भारत च्या अग्रलेखातून प्रतित होणारे डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर- प्रा.रविंद्र गोविंदराव पाटील	144
37	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे जलधोरण-प्रा. रमेश शंकर माने	149
38	डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर यांचे शैक्षणिक विचार -प्रा.डॉ.हिरालाल सोमा पाटील	153
39	डॉ.बाबासाहेब आंबेडकरांचे स्वातंत्र्य व समते संबंधीचे विचार -डॉ.पी.एस .लोखंडे	157
40	डॉ. आंबेडकर यांच्या भाषणातून त्यांच्या चळवळीत सहभागी महिलांचे प्रबोधन- प्रा. यशवंत किसन शिरसाठ	159
41	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे स्त्रीमुक्ती विषयक विचार-डॉ. दिपाली चंद्रकांत पांडे	162
42	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर आणि लोकशाही संकल्पना-प्रा. डॉ. कोनेरू बाबन्नाडूम्मलवाड	165
43	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे स्त्री-सक्षमीकरणामधील योगदान-प्रा. अरूण वसंत अवसरमल	169
44	डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर यांचे कृषि अर्थशास्त्रातील योगदान-डॉ. जयश्री सरोदे- प्रा.शुभम सुरवाडे	175
45	डॉ.आंबेडकरांचे सामाजिक आणि आर्थिक विचार- प्रा.डॉ. दत्तात्रयएम. टेकाडे	131
46	डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर यांचे सामाजिक विचार (महिलां संदर्भात)-प्रा.के.जे.अनपट	183
47	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांची मानव अधिकाराबाबत भूमिका व कार्य : एक ऐतिहासिक चिकित्सा –विकास गवई	187

हिंदी विभाग

Sr.No	*Title of the Paper & Author's Name*	Pg.No
48	डॉ. भीमराव अम्बेडकर का चिंतन और सामाजिक न्याय : एक अनुशीलन –डॉ. संतोष कुमार अहिरवार	190
49	अम्बेडकर विचारधारा से प्रभावित उपन्यास : छप्पर- प्रा. डॉ. राजाराम बाबुराव तायडे	194
50	डॉ.बाबासाहब आंबेडकर और हाशिए के समाज का साहित्य - प्रा. हंसा संजय बागरे / डॉ. जिभाऊ शा. मोरे	196

Scanned with OKEN Scanner

E- ISSN 2582-5429
Akshara Multidisciplinary Research Journal
Peer-Reviewed & Refereed International Research Journal
Dr. Ambedkar in the Global Context Vol. 4, Special Issue 02, August 2021 SJIF Impact- 5.54

42

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर आणि लोकशाही संकल्पना

प्रा. डॉ. कोनेरू बाबन्नाडूम्मलवाड
लोकप्रशासन विभाग प्रमुख
कर्मयोगी तुळशीराम पवार महाविद्यालय, हाडोळती

प्रस्तावना :- डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांची लोकशाहीची संकल्पना ही एक वैशिष्ट पूर्ण वैचारिक देणगी आहे. लोकशाही हा समाजाचा समग्र परिवर्तनाचा विचार आहे. अशी डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांची मान्यता होती. घटना समितीतच नव्हे तर समिती बाहेरही त्यांनी लोकशाही संबंधी मूलभूत विचार मांडलेले आहेत. लोकशाही यशस्वीपणे कार्यरत राहावे यासाठी डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी वेळोवेळी आवश्यक बाबी नमूद केल्या आहेत. भारतामध्ये लोकशाही रुजविण्यासाठी डॉ. आंबेडकरांनी एक व्यक्ती एक मत या ऐवजी एक व्यक्ती एक मूल्य हे तत्त्व स्वीकारले. कोणतीही समाज व्यवस्था टिकवून ठेवण्यासाठी त्या समाजव्यवस्थेत लोकांची मान्यता असलेला कायदा व सामाजिक नीतिमत्ता यांचा आधार घ्यावा लागतो तरच खऱ्या अर्थाने आपण सामाजिक व राजकीय लोकशाही व्यवस्था निर्माण करू शकू अशी डॉ. आंबेडकरांची धारणा होती.बाबासाहेब आंबेडकरांना अभिप्रेत असलेली लोकशाही ही सामाजिक लोकशाही होती सामाजिक न्याय मूल्यांची जपणूक करणारी सर्वसमावेशक विचारधारा होती "ज्यांच्याजवळ ऐकण्यासारखे काही नाही त्यांचे बोलणे लोकशाहीने सन्मानपूर्वक ऐकले पाहिजे" या त्यांच्या सूत्रांमध्ये सामाजिक लोकशाहीचे मर्म दडले आहे. लोकशाही या संकल्पनेचा व पद्धतीचा उदय अनियंत्रित राजेशाही वा हुकुमशाहीच्या विरोधात झालेला असला तरी ती केवळ निषेधात्मक व नकारात्मक स्वरूपातच नांदत नसते तिची विधायक भूमिका व आशय स्पष्ट करताना ते म्हणतात की, लोकशाही आपले स्वरुप बदलत असते एकाच देशात सुद्धा ती आहे. त्या परिस्थितीत राहू शकत नाही, तिचे उद्देश बदलत असतात आधुनिक लोकशाहीचे ध्येय एकाद्या अनियंत्रित राजाचे अधिकार कमी करणे एवढेच नसून लोकांचे कल्याण साधणे हे आहे.

जगभरातील राज्यशास्त्र लेखकांनी तत्वज्ञानी व समाजशास्त्रज्ञ व विचारवंतांनी लोकशाहीची व्याख्या केली आहे वॉल्टर बॅग हॉट यांनी "चर्चेतून चालणारे शासन" अशी लोकशाहीची व्याख्या केली आहे तर अब्राहम लिंकन यांनी गेट इस बर्ग येथे केलेल्या प्रसिद्ध भाषणात लोकशाहीची व्याख्या केलेली आहे ते असे म्हणतात,"लोकांचे लोकांनी व लोकांच्या साठी चालविलेले शासन म्हणजे लोकशाही" परंतु या व्याख्याने डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे समाधान झाले नाही त्यांनी स्वतः यापेक्षा अधिक प्रभावी व्याख्या केलेली आहे. आपली लोकशाहीची व्याख्या व्याप्ती स्पष्ट करताना डॉ. आंबेडकर लिहितात 'रक्तपाताशिवाय लोकांच्या आर्थिक व सामाजिक जीवनात मूलगामी क्रांतिकारी बदल घडवून आणणाऱ्या शासन व्यवस्थेच्या प्रकारास आणि पद्धतीस लोकशाही म्हणतात.'

लोकशाही जर चालविणाऱ्या लोकांना लोकांच्या सामाजिक व आर्थिक जीवनात मूलभूत बदल घडवून आणण्यासाठी सहाय्यभूत होत असेल आणि लोक हा बदल रक्तपात यांचा आश्रय न घेता स्वीकारण्यास तयार असतील तर त्या ठिकाणी लोकशाही आहे असे ते मानतात त्यांचे असे मत होते की, "लोकशाही हा केवळ एक शासन प्रकार नसून ती जीवनपद्धती आहे ती सर्वांनी एकत्र सहकाऱ्यांनी राहण्याची व आपले विविध जीवन अनुभव संज्ञापीत करण्याची व्यवस्था आहे."

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांच्या मते राजकीय लोकशाही चार महत्वाची तत्वे असून त्यामध्ये 1) व्यक्ती विकास हे ध्येय मानले पाहिजे. 2) व्यक्तीला काही (दुसऱ्याला देता न येण्यासारखे) अधिकार असतात त्याची आम्ही त्याला घटनेने दिली पाहिजे. 3) काही खास अधिकार मिळविण्या करता व्यक्तीला मिळालेले घटनात्मक हक्कांचा त्याग करण्यास बाध्य केले जाऊ नये. 4) राज्य काही खाजगी व्यक्तींना दुसऱ्या व्यक्तीवर राज्य करण्याचा अधिकार देणार नाही. बाबासाहेबांनी या

Scanned with OKEN Scanner

प्रा. डॉ. विलास आघाव
राज्यशास्त्र विभाग प्रमुख,
आदर्श महाविद्यालय, हिंगोली जि. हिंगोली
(अध्यक्ष, राज्यशास्त्र अभ्यास मंडळ)
स्वामी रामानंद तीर्थ मराठवाडा विद्यापीठ, नांदेड

प्रा. डॉ. विलास आघाव हे आदर्श महाविद्यालय, हिंगोली, जिल्हा हिंगोली येथे उपप्राचार्य, प्राध्यापक, राज्यशास्त्र विभाग प्रमुख (पदवी, पदव्युत्तर) म्हणून कार्यरत आहेत. स्वामी रामानंद तीर्थ मराठवाडा विद्यापीठ, नांदेड राज्यशास्त्र अभ्यास मंडळाचे अध्यक्ष व विद्या परिषदेचे सदस्य, राज्यशास्त्र विषयातील पीएच.डी. चे संशोधन मार्गदर्शक म्हणून देखील कार्यरत आहेत. ते एक विद्या व्यासंगी व संशोधक वृत्तीचे विद्यार्थी प्रिय अध्यापक आहेत.

विविध पुरोगामी चळवळीतही ते निरंतर कार्यरत आसतात. त्यांनी विविध आंतरराष्ट्रीय व राष्ट्रीय पातळीवरील अधिवेशने, परिषदा व चर्चासत्रे इत्यादींचे यशस्वीरित्या आयोजन व सक्रीय सहभाग नोंदवून शोधनिबंधाचे वाचन केले आहे. सामाजिक व शैक्षणिक क्षेत्रातील त्यांच्या योगदानाबद्दल आंतरराष्ट्रीय, राष्ट्रीय व राज्यस्तरीय विविध संस्था व संघटनांनी त्यांना पुरस्काराने सन्मानित केले आहे. त्यांचे अनेक संशोधन पेपर, शोधनिबंध, लेख विविध आंतरराष्ट्रीय, राष्ट्रीय व राज्यस्तरीय शोधपत्रिकेमध्ये प्रकाशित झाले असून ते विविध संशोधन पत्रिकेचे संपादक व सल्लागार मंडळावर कार्यरत आहेत. महाराष्ट्र राज्यशास्त्र व लोकप्रशासन परिषद या विचारप्रवण संस्थेत देखील ते सक्रीय सहभागी आहेत. स्पर्धा परीक्षा, व्यक्तीमत्व विकास, रोजगार मार्गदर्शन इत्यादी विषयावर बहुसंख्य व्याख्याने दिलेली आहेत. तसेच विविध स्पर्धा परीक्षा पुस्तकांचे व संदर्भग्रंथाचे लेखनही त्यांनी केलेले आहे.

भारतीय संविधान आणि राजकारण या प्रस्तुत ग्रंथाचे संपादन करत असताना त्यांनी घेतलेले मौलिक परिश्रम, संवैधानिक निष्ठा, राजकीय प्रगल्भता आणि वैचारिक विद्वत्ता त्यांच्या निरंतर लेखन प्रक्रियेतून विस्तृतपणे विशद झालेली आहे. या सर्व प्रक्रियेत संपादक म्हणून त्यांनी मुबलक वेळेची उपलब्धता तसेच लेखक, प्राध्यापक, बौद्धिक विचारवंतांच्या लेखन परंपरेस मार्गदर्शन आणि प्रेरणा देण्याचे काम डॉ. विलास आघाव यांनी केलेले आहे. प्रस्तुत संपादित ग्रंथात बहुआयामी विषयांचे मौलिक संकलन व्हावे या हेतू आणि उद्देशाने त्यांनी जाणीवपूर्वक मान्यवर लेखक मंडळीशी संपर्क प्रस्थापित करून लेखन कार्यास बळकटी देण्याचे काम केले आहे. त्यांच्या या परिश्रमाचे आणि कामाचे वाचक वर्ग स्वागत केल्याशिवाय राहणार नाही याची खात्री आहेच.

Dayadhan Publishers Group
263, Anudaya, Akola Road, Near Gram Panchayat Office,
Balsond, Hingoli Maharashtra State (India)
7276193979
www.dayadhanpublication.com

ISBN : 978-93-91097-18-9

भारतीय संविधान आणि राजकारण | प्रा.डॉ.विलास आघाव (संपादक)

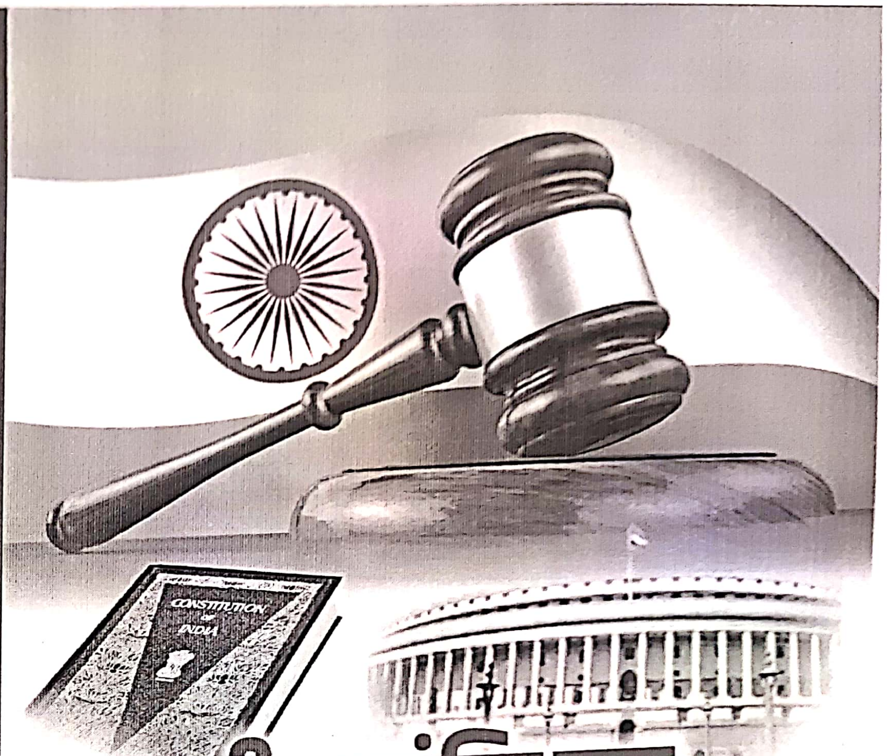

भारतीय संविधान आणि राजकारण

प्रा.डॉ.विलास आघाव
संपादक

१८	भारतीय राज्यघटनेची वैशिष्ट्ये	डॉ श्रीनिवास भोंग	११४-११९
१९	विधानसभा कामकाज प्रक्रिया आणि संसदीय आयुधे	प्रा.डॉ. सुखनंदन ढाले	१२०-१२५
२०	तीन केंद्रिय घटनात्मक संस्थाचे अधिकार व स्वायत्ता : एक दृष्टिक्षेप	डॉ. चंद्रशेखर शंकरराव ढोले	१२६-१२९
२१	भारतीय संविधानाची उददेशपत्रिका	सुभाष किसनराव पोले	१३०-१३४
२२	भारतीय संविधानातील नागरिकांचे मुलभूतहक्क	प्रा. डॉ. नवनाथ गोविंदराव अडकिणे	१३५-१३९
२३	लोकशाही आणि मुलभूत कर्तव्य	डॉ. रेखा रामनाथ बने	१४०-१४२
२४	निती आयोग	डॉ. कोनेरू बाबान्ना डुमलवाड	१४३-१४७
२५	लोकशाही आणि निवडणूक प्रक्रिया	प्रा ज्ञानेश्वर बनसोडे डॉ. महादेव गव्हाणे	१४८-१५०
२६	कलम ३७० आणि संयुक्त राष्ट्र	प्रा.डॉ.विनोद गायकवाड	१५१-१५४
२७	केंद्र-राज्य संबंध	प्रा. डॉ. दिनकर संतुकराव कळंबे	१५५-१६१
२८	भारतीय संविधानातील समता: एक विचार	डॉ. रजनी अ. बोरोळे	१६२-१६६
२९	खाजगीपणाचा अधिकार	डॉ. प्रशांत विघे	१६७-१७३
३०	भारतीय राज्यघटनेची वैशिष्टये	डॉ. विकास बी. चांदजकर	१७४-१७७
३१	महाराष्ट्र विधानसभा	डॉ. मनीषा शंकर यादव	१७८-१८३
३२	रोजगार हमी योजनेत ग्रामपंचायतीची भूमिका	प्रा.सुनील कांशिराम राठोड	१८४-१८७
३३	निर्वाचन सुधारणा	प्रा. डॉ. आर. जी. सुरळकर	१८८-१९२
३४	शिक्षण हक्क उपलब्धी आणि आव्हाने	प्रा. डॉ. डोंगरे एल. बी.	१९३-१९८
३५	न्यायमूर्ती सरकारिया आयोगाच्या मुख्य शिफारशी	प्रा. ढोबळे डी. बी.	१९९-२०६
३६	माहिती अधिकार कायदा २००५ : मधील संशोधन	प्रा.डॉ.आंधळे बी.व्ही.	२०७-२१०
३७	भारतीय संसद आणि न्यायालयीन सक्रियता	डॉ. संतोष कोल्हे	२११-२१५
३८	केंद्र-राज्य यांचे प्रशासकीय, कार्यकारी आणि आर्थिक संबंध	डॉ. सुनिल पिंपळे	२१६-२२१

Scanned with OKEN Scanner

 ISBN No. 978-93-91097-18-9

२४. निती आयोग

डॉ. कोनेरू बाबान्ना डुमलवाड
लोज प्रशास-न विभाज प्रमुज
ज र्मयोगी तुळशीराम पवार महाविद्यालय, हडोळती
E-mail : koneru.dumalwad11@gmail.com

प्रस्तावना :-

स्वातंत्र्यानंतर आपल्या देशाने तत्कालीन सोव्हिएत संघाचा समाजवादी शासन संरचनेचा स्वीकार केला असून ज्यामध्ये योजना तयार करुन कार्य केले जात असे. त्यामुळे दीर्घकाळापासून पंचवार्षीक आणि वार्षिक योजना देशामध्ये चालू होत्या. अनेक दशज ापासू-न नियोजन आयोगाने नियोजन करणारी यंत्रणेच्या रुपात योजना तयार करण्यामध्ये आपले योगदान दिले आहे. परंतु देशात सत्ता परिवर्तन झाल्यानंतर ऑगस्ट २०१४ मध्ये केंद्रसरकारने जुना योजना आयोग बरखास्त करुन त्या ऐवजी नविन संस्था स्थापण्याचा निर्णय घेतला. त्यानुसार केंद्रिय कॅबिनेट मंडळाच्या ठरावाने १ जानेवारी २०१५ रोजी निती आयोग ही संस्था स्थापली गेली . ही संस्था घटनात्मक नाही आणि तसेच वैधानिकही नाही.

निती या शब्दाचा अर्थ इंग्रजीतील Policy या शब्दाशी नसून निती म्हणजे राष्ट्रीय भारत निर्माज संस्था (NITI-National Institution for transforming India) चा लघुरुप आहे. केंद्रिय मंत्री मंडळाने निती आयोगाशी संबंधित पारीत केलेल्या प्रस्तावात महात्मा गांधी, डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर, दीनदयाल उपाध्याय आणि स्वामी विवेकानंद यांच्या भाषणांचा उल्लेख करण्यात आला आहे.

जुजरात विकास मॉडेलचे समर्थक असलेले अरविंद पनगढिया यांची निती आयोगाचे पहिले उपाध्यक्ष म्हणून नियुक्ती करण्यात आली. अरविंद पनगढिया हे भारताचे पंतप्रधान श्री नरेंद्र मोदी यांच्या प्रमुख वित्तीय सल्लागारापैकी एक होते. तत्पूर्वी ते कोलंबिया विद्यापीठात अर्थशास्त्राचे प्राध्यापक होते. त्यांनी सन २०१४ च्या सार्वत्रिक निवडणूकीपूर्वी गुजरातच्या विकास मॉडलवर लेख लिहीले होते. अरविंद पनगढिया हे राजस्थानचे मुख्यमंत्री वसुंधरा राजे यांच्या आर्थिक सल्लागार समितचे उपाध्यक्ष म्हणून कार्य केले आहे. राजस्थानमधील श्रम सुधारणेत त्यांची महत्वपूर्ण भूमिका राहीलेली आहे. अरविंद पनगढिया १९७० च्या दशकात राजस्थान विद्यापीठातून अर्थशास्त्र विषयात बी. ए. आणि एम. ए. पूर्ण केले होते. आणि प्रिस्टन विद्यापीठातून पीएच.डी. ची पदवी प्राप्त केली. जानेवारी २०१५ ते ऑगस्ट २०१७ या कालावधीत निती आयोगाचे उपाध्यक्ष म्हणून त्यांनी कार्य केले आहे.

योजना आयोगाचा इतिहास :

योजना आयोगाची स्थापना १५ मार्च १९५० रोजी केंद्रिय मंत्री मंडळाच्या एका सामान्य प्रस्तावाद्वारे करण्यात आला होता. योजना आयोगाने आपल्या स्थापनेपासून ते बरखास्त होईपर्यंत काही राजकीय व आर्थिक उपलब्धी त्या बरोबरच अनेक आव्हानांचा सामना केलेला आहे. योजना आयोगाने आत्तापर्यंत १२ पंचवार्षीक योजना आणि ६ वार्षीक योजनेची सुरुवात करुन गेल्या ६५ वर्षाच्या इतिहासात २०० लाख कोटी रुपयाहून अधिक खर्च केलेला आहे. योजना आयोगाची

Scanned with OKEN Scanner

पंचायत राज

(दशा आणि दिशा)

संपादक
डॉ. शीला संजय खेडीकर

आधार पब्लिकेशन, अमरावती.

Scanned with OKEN Scanner

12	पंचायतराज व्यवस्था आणि महिला आरक्षण डॉ. गणेश नथ्थुजी बहादे	85
13	ग्रामीण विकासात पंचायतराज संस्थांची भूमिका डॉ. कोनेरू बाबन्ना डुमलवाड	93
14	पंचायत राज संस्थेचा विकास प्रा. डॉ. सरला वसंतराव मेश्राम	102
15	पंचायत राज व्यवस्था आणि ऐतिहासिक विकास श्री . सचिन विठ्ठल वायले. डॉ. चंद्रकांत गोंधळी	107
16	पंचायत राजचे सामाजिक स्वरूप प्रा. डॉ. श्याम रा. दुतोंडे	118
17	महिला सबलीकरण आणि पंचायतराज व्यवस्था अपर्णा जगताप,डॉ. अनिल सी. बनकर	122
18	पंचायत राज व्यवस्था आणि ७३ वि घटनादुरुस्ती प्रा .प्रज्ञा संदीप नंदेश्वर	129
19	पंचायती राजमुळे महिलांचा राजकारणात वाढलेला सहभाग. डॉ. किरण नामदेव गायकवाड	134
20	"स्थानिक स्वराज्य संस्थेत महिलांचे आरक्षण" राजकीय सक्षमीकरण डॉ. ज्ञानेश्वर शंकरराव शंभरकर,शुभांगी कृष्णराव जुमळे	139
21	पंचायतराज आणि ७३ वी व ७४ वी राज्यघटना घटनादुरुस्ती प्रा. अमोल दिनकर गाढे	145
22	पंचायत राज व्यवस्थेसमोरील आव्हाने. श्री. प्रविण विठ्ठलराव कडु	155
23	राष्ट्रीय कृषि बाजार (NAM) योजना गजानन शि. जाणे	162
24	मानवी हक्क आणि पर्यावरण संवर्धनात्मक चळवळी डॉ. रामेश्वर एस. व्हंडकर	169

Scanned with OKEN Scanner

ग्रामीण विकासात पंचायतराज संस्थांची भूमिका

डॉ. कोनेरू बाबन्ना डुमलवाड
सहाय्यक प्राध्यापक व विभागप्रमुख
लोकप्रशासन विभाग, कर्मयोगी तुळशीराम पवार महाविद्यालय, हाडोळती
ता. अहमदपुर जि. लातूर पिन – 413514
मो.नं 7875990096 ईमेल koneru.dumalwad11@gmail.com

कीवर्ड : ग्रामीण विकास, पंचायती राज, ७३ वी दुरुस्ती कायदा

1.1 प्रस्तावना (introduce):

देशाचा सर्वांगीण विकास हे भारत सरकारचे स्वातंत्र्यापासूनचे मुख्य उद्दिष्ट आहे. पूर्वीच्या योजनांमध्ये कृषी, उद्योग, दळणवळण, शिक्षण, आरोग्य आणि संबंधित क्षेत्रांवर विकासाचा मुख्य भर देण्यात आला होता, परंतु लवकरच हे लक्षात आले की देशाचा सर्वांगीण विकास ग्रामीण भारताच्या विकासातूनच शक्य आहे. ग्रामीण विकासामध्ये पंचायती राज संस्थांद्वारे (PRIs) समाजाची लोकशाही रंरचना मजबूत करण्यासाठी उपाययोजनांचा समावेश होतो. भारत हा शेतकऱ्यांचा देश आहे आणि भारताचा आत्मा शेतकऱ्यांमध्ये वास्तव्य करतो.[1] देशाचा सर्वांगीण विकास करणे आवश्यक असून, गावाची स्थिती बदलणे आवश्यक आहे, तरच संपूर्ण गावाची आणि राष्ट्राची प्रगती होऊ शकते. असे महात्मा गांधीजीना वाटत होते.

ग्रामीण विकासात पंचायतराजची भूमिका या पेपरमध्ये महाराष्ट्रातील पंचायतराज संस्था ग्रामीण विकासात काय भूमिका बजावते या अनुषंगाने मांडणी केली आहे. 1992-93 मध्ये झालेल्या 73 व्या आणि 74 व्या घटनांदुरुस्तीमुळे गावाला खऱ्या अर्थाने नवसंजीवनी मिळाली आहे.[2] आज प्रत्येक गावात प्राथमिक आणि माध्यमिक शाळा सुरु झाल्या आहेत. गावात जाणारा

ISBN- 978-93-95494-36-6

ENVIRONMENT : ISSUES & CHALLENGES

Conference Proceedings

Editors

Dr. Dhananjay Sonttakke
Professor & Head
Department of Sociology
Priyadarshini Mahila Mahavidyalaya, Wardha

Dr. Sandip B. Kale
Assistant Professor & Head,
Department of Political Science
Yeshwant Mahavidyalaya, Seloo Dist. Wardha

Aadhar International Publication

Scanned with OKEN Scanner

ISBN- 978-93-95494-36-6

INDEX

No.	Title of the Paper / Authors' Name	Page No.
1	Greening the Future: A Call to Action for Environmental Conservation **Dr. Milind V. Shirbhate**	1
2	Environment Education And Society **Dr. Ravindra B. Tembhurne**	4
3	The National Green Tribunal: A New Beginning For Environment Protection **Dr. Manisha Sureshchandra Araj**	6
4	Environmental Ethics and Climate Justice **Dr. Poorva Bhonde**	10
5	Role of Government and Individuals in Climate Control – An Overview **Dr. Vijaya Lakshmi V.**	13
6	Water and Environment **Smt. Manjusha Kamalakar Swami**	17
7	Environment Awareness And Sociality **Dr. Chandrashekhar N. Mohod**	20
8	Environmental Pollution in India: Assessing Challenges and Solutions for a Sustainable Future **Arjun Namdevrao Khobragade**	24
9	Environmental Degradation: Causes, Remedies **Dr. Koneru Babanna Dummalwad**	32
10	Surveyon Ethnobotanical Flora Of Wardharegion **Swati D. Yeotkar, Vijay G. Manwatkar, Rahul S. Pawar**	36
11	अमरावती जिल्ह्यातील शहानूर नदी खोऱ्यातील भूपृष्ठरचना आणि वनक्षेत्राचे भौगोलिक अध्ययन विरेंद्र खंडारे, डॉ. सावन एम. देशमुख	41
12	अमरावती जिल्ह्यातील पर्जन्य आणि एकूण अन्नधान्य पिकांची उत्पादकता यातील परस्परसबंध : भौगोलिक अध्ययन डॉ. दीपक उदयराज अंबोरे	46
13	पर्यावरणीय कायदे- स्वरूप आणि प्रासंगिकता डॉ. ममता प्र. फुके	52
14	पर्यावरण आणि माहिती तंत्रज्ञानाची भुमिका डॉ. रमेश काशीराम शेंडे	57
15	मनरेगाचे पर्यावरणावर होणाऱ्या परिणामाचे अध्ययन कु. श्रेया रविंद्र देशमुख	61
16	पर्यावरण संरक्षणासाठी घनकचरा व्यवस्थापनाची आवश्यकता कु. विद्या बाळासाहेब तळखंडकर	66
17	डॉ. जयंत नारळीकर यांच्या पर्यावरणवादी मराठी विज्ञानकथा प्रा. सौ. सुनिता प्रदिप रंगारी	72
18	पर्यावरण आणि आग डॉ. प्रमिला हरीदास भुजाडे (गणवीर)	77
19	पर्यावरण आणि ध्वनी प्रदूषण डॉ. अनंत रिंढे	82
20	पर्यावरण प्रदूषण व मानवी आरोग्य प्रा. अभिजीत प्रभाकर दोड	86
21	शाश्वत विकास आणि पर्यावरण अंजली कमलाकर स्वामी	89

Scanned with OKEN Scanner

Environmental Degradation: Causes, Remedies

Dr. Koneru Babanna Dummalwad
Assistant Professor& Head Dept. of Public Administration Karmayogi Tulshiram Pawar College, Hadolti,
Tq. Ahmedpur, Dist. Latur Pin – 413514 ,Mob – 07875990096 ,E-mail- koneru.dumalwad11@gmail.com

Keyword: Degradation, Causes and Remedies

1.1Introduction:

The group of living and non-living components surrounding the human being means the environment; in general the environment has been explained. Environment is the condition related to the specific terrain on the earth. Earth, water, light, air, sky, and hope is the creation of the world, or the five elements that have been created in a natural way, then nature is nature as a smooth move or there is a system under nature, that system is environment. In the creation of the environment, each of the components such as dust, air, stones, soil, rain, water, snow, minerals and sunlight, the biotic components, and the biological components, such as centromeres and plants, are interwoven with each other like each thread of a snail's web. Environmental creation has diversity, consciousness, beauty. Living beings have to struggle for their existence, but for this everyone has the right to be stable according to his capacity. Human beings are only a part of the environmental creation, which has amazing diversity in its color, shape and qualities. Or the inspiration of all the people is the same, that is, to remain a part of the creation while maintaining its specialty. That's why the complex and delicate original method remains unbroken. That is, yes volcano, earthquake, Tsunami Lata, Pur etc. natural inversions are exceptions.

"U. N. International Strategy for Disaster Reduction defines environmental degradation as "the reduction of the capacity of the environment to meet social and ecological objectives, and needs".[1]

Humans are a part of environmental design, they are considered to be balanced. When an ascetic man takes himself away from creation and uses it as its master, then those creations start changing. Also, when human beings start misusing it, then its creation starts to deteriorate completely.

The problems seen today in the world around us or in the environment are human-caused. Unlimited use of energy, waste of pure water, increasing evidence of poisonous gases like carbon, sulfur dioxide, carbon monoxide etc. in the atmosphere due to factories and transport, scarcity of trees and rampant tree felling for road widening, piles of garbage and bad smell, many such things are a reflection of universal destruction in terms of environment. Depletion of natural things due to human negligence is the biggest threat to the environment. Considering all this, it is very important to be very careful and take appropriate measures to maintain the balance of the environment.

1.2 Research Objectives:

1) explain environmental degradation concepts
2) environmental metaphysics
3) Taking measures to prevent environmental degradation

1.2 Research Assumptions:

1) Humans are responsible for environmental degradation
2) Environmental degradation threatens human health

1.2 Research Methodology:

The information for this paper has been primarily collected from secondary sources i.e., Books, Journal, Government reports and Internet

1.3 Review of Literature:

Rashwet Shrinkhal, Economics, Technology, and Environmental Protection in Python management of Polluted Sites, 2019 Environmental degradation has become a "common concern" for humankind over the past few decades.[2] Shailesh Kumar Yadav, Seema Sheoran, in Natural Resources Conservation and Advances for Sustainability, 2022 Environmental degradation is an alarming issue

'Journal of Research & Development'
A Multidisciplinary International Level Referred and Peer Reviewed Journal,
Impact Factor-7.265, ISSN: 2230-9578, March 2023, Volume-15 Issue-8

Journal of Research and Development

A Multidisciplinary International Level Referred and Peer Reviewed Journal

March -2023 Volume-15 Issue-8

Chief Editor
Dr. R. V. Bhole
'Ravichandram' Survey No-101/1, Plot, No-23,
Mundada Nagar, Jalgaon (M.S.) 425102

EDITORIAL BOARD

Nguyen Kim Anh [Hanoi] Virtnam	*Prof. Andrew Cherepanow Detroit, Michigan [USA]*	*Prof. S. N. Bharambe Jalgaon[M.S]*
Dr. R. K. Narkhede Nanded [M.S]	*Prof. B. P. Mishra, Aizawal [Mizoram]*	*Prin. L. N. Varma Raipur [C. G.]*
Dr. C. V. Rajeshwari Pottikona [AP]	*Prof. R. J. Varma Bhavnagar [Guj]*	*Dr. D. D. Sharma Shimla [H.P.]*
Dr. AbhinandanNagraj Benglore[Karanataka]	*Dr. VenuTrivedi Indore[M.P.]*	*Dr. ChitraRamanan Navi ,Mumbai[M.S]*
Dr. S. T. Bhukan Khiroda[M.S]	*Prin. A. S. KolheBhalod [M.S]*	*Prof.KaveriDabholkar. Bilaspur [C.G]*

Published by-Chief Editor, Dr. R. V. Bhole, (Maharashtra)

The Editors shall not be responsible for originality and thought expressed in the papers. The author shall be solely held responsible for the originality and thoughts expressed in their papers.

© All rights reserved with the Editors

Scanned with OKEN Scanner

'Journal of Research & Development'
A Multidisciplinary International Level Referred and Peer Reviewed Journal,
Impact Factor-7.265, ISSN: 2230-9578, March 2023, Volume-15 Issue-8

CONTENTS

	Paper Title	Page No.
	मानवी जीवनातील वाचनाचे महत्त्व प्रा. डॉ. तोटे दादासाहेब सर्जेराव	1-2
	शासकीय शालाओं में अध्ययनरत किशोरों के सामाजिक व्यवहार पर अभिभावकीय प्रोत्साहन के प्रभाव का अध्ययन डॉ रीना मेश्राम	3-4
	नागरिकत्व आणि सार्वजनिक प्रशासन यांच्यातील संबंध डॉ. कोनेरू बाबन्ना डुमलवाड	5-10
	अंतरराष्ट्रीय राजनीति में प्रधानमंत्री नरेंद्र मोदी जी का योगदान डॉ माला कुमारी	11-12
5	भारतातील उच्च शिक्षण आणि नवीन शैक्षणिक धोरण. डॉ. दिपक प्रकाश महाजन.	13-17
	हिंदी: एक वैश्विक भाषा डॉ चंदा सोनकर	18-19
7	भारतीय संगीत जगतात स्त्रियांचे योगदान डॉ. मृणाल प्रभाकरराव कडू	20-21
8	रवींद्रनाथ की लघुकथाओं में मृत्यु चेतना बापन हाजरा	22-27
9	सेखोजी आंग्रे व बाजीराव पेशवे यांच्या संबंधाचा अभ्यास श्री. विजय सुखदेवराव निमजे	28-29
10	अमरावती जिल्ह्यातील कृषी भूमी उपयोजन व त्यातील बदलाचे भौगोलिक अध्ययन डॉ. अनिता जे. चव्हाण	30-34
11	डॉ.अश्विनी भिडे देशपांडे रचित राग मेघमल्हार के बंदिश का अध्ययन प्रा.डॉ. अमोल वासुदेवराव गावंडे	35-40
12	महिला और शिक्षा श्रीमती मेटकरी शोभनतारा प्रभाकर	41-43
13	ग्वालियर संभाग में पर्यटन विकास की संभावनाऐं एक भौगोलिक अध्ययन डॉ. साधना तोमर , वीरेन्द्र कुमार अहिरवार	44-48
14	कोरबा जिले के प्रतिचयनिक ग्रामों मे मलेरिया व्यापकता : एक भौगोलिक अध्ययन डॉ. सुशीला एक्का , डॉ. कावेरी दाभड़कर	49-52
15	शेतकरी आत्महत्येची कारणे व उपाय प्रा.राजेश स. बहूरूपी	53-55
16	भारतीय स्वतंत्रता आन्दोलन में झारखंड का योगदान डॉ विनय कुमार गुप्ता	56-63
17	माधव सरकुंडे यांच्या 'सर्वा' या कथासंग्रहाचे वेगळेपण व भाषिक वैशिष्ट्ये श्री. चेपूरवार गंगाधर नरसिंगराव	64-67
18	छत्तीसगढ़ में कोयला उद्योग के आर्थिक, सामाजिक और पर्यावरणीय प्रभावों का अध्ययन मनोज कुमार साहू	68-75
19	स्तन कर्करोगाची जागरूकता- स्त्रियांपुढील आव्हान डॉ. रिता प्रेमदास खोब्रागडे	76-78

Scanned with OKEN Scanner

नागरिकत्व आणि सार्वजनिक प्रशासन यांच्यातील संबंध

डॉ. कोनेरू बाबन्ना दुमलवाड
सहाय्यक प्राध्यापक व विभागप्रमुख, लोकप्रशासन विभाग, कर्मयोगी तुळशीराम पवार महाविद्यालय,
हाडोळती ता. अहमदपूर जि. लातूर
Corresponding author- डॉ. कोनेरू बाबन्ना दुमलवाड
Email- koneru.dumalwad11@gmail.com
DOI-10.5281/zenodo.7812791

प्रस्तावना :

प्रस्तुत संशोधन पेपरच्या माध्यमातून नागरिक आणि सार्वजनिक प्रशासन यांच्यातील नव्याने उदयास येत असलेल्या व्यवसायासारख्या संबंधांच्या विविध आयामांचे गंभीरपणे परीक्षण करण्याचा प्रयत्न केला आहे . तथापि, संशोधन पेपरचा प्राथमिक फोकस भूतकाळातील राज्य-केंद्रित सार्वजनिक प्रशासनाच्या ताकद आणि मर्यादांवर नाही ज्याची सध्याच्या साहित्यात विस्तृतपणे चर्चा केली गेली आहे. त्याचा मुख्य भर सध्याच्या बाजार-केंद्रित सार्वजनिक प्रशासनावर आहे - विशेषतः सार्वजनिक सेवेतील सध्याच्या बाजार-चालित सुधारणांचा सामान्य लोकांशी असलेल्या संबंधांवर कसा विपरीत परिणाम झाला आहे. या संदर्भात, संशोधन पेपरमधे खालील बाबींचा समावेश आहे: सार्वजनिक प्रशासन आणि सर्वसाधारणपणे नागरिकत्व यांच्यातील संबंधांच्या स्वरूपाचे विहंगावलोकन; नागरिक-प्रशासन संबंधातील समकालीन बदलांचे गंभीर विश्लेषण; आणि सार्वजनिक प्रशासनासाठी नागरिक-प्रशासन संबंधाच्या या अलीकडील पुनर्रचनाच्या विविध प्रतिकूल परिणामांवर थोडक्यात चर्चा करण्याचा प्रयत्न संशोधकाने केला आहे

कीवर्ड : नागरिक , प्रशासन,संबंध

संशोधनाची उद्दिष्टे (Research Objectives):

1. नागरिकत्वची संकल्पना स्पष्ट करणे
2. नागरिकत्व आणि सार्वजनिक प्रशासन यांच्यातील संबद्धाचा आढावा घेणे .

संशोधनाची गृहीतके (Research Assumptions):

सार्वजनिक प्रशासनाचे सार नागरिकत्वाच्या तत्त्वांमध्ये असते.

संशोधन पद्धती (Research Methodology):

नागरिकत्व आणि सार्वजनिक प्रशासन यांच्यातील संबंध या संशोधन शोधनिबंधासाठी संशोधनाच्या विविध पद्धतीपैकी वर्णनात्मक आणि विश्लेषणात्मक संशोधन पद्धतीचा आधार घेण्यात आलेला आहे. या पद्धतीचा आधार घेऊन संशोधकाने संशोधन शोधनिबंधाची मांडणी करण्याचा प्रयत्न केला आहे.

तथ्य संकलन (Data Collection):

नागरिकत्व आणि सार्वजनिक प्रशासन यांच्यातील संबंध या संशोधन शोधनिबंधासाठी तथ्य संकलनासाठी तथ्य संकलनाच्या विविध पद्धतींपैकी किंवा साधनांपैकी द्वितीय स्रोताचा आधार घेऊन शोधनिबंधाची मांडणी केली आहे. यासाठी वर्तमानपत्रे इंटरनेट याचा आधार घेण्यात आलेला आहे.

विषय प्रवेश :

सर्वसाधारणपणे, सार्वजनिक प्रशासनाचे सार नागरिकत्वाच्या तत्त्वांमध्ये असते, कारण त्याचा बौद्धिक पाया नागरिकांचे प्रतिनिधित्व करणाऱ्या 'सार्वजनिक' संकल्पनेवर आधारित असतो, त्याचे भौतिक किंवा आर्थिक अस्तित्व नागरिकांच्या अदला बदलीवर अवलंबून असते आणि त्याचे व्यावहारिक दायित्व कायम असते.[1] (फ्रेडरिक्सन,1991). प्रगत लोकशाही समाजांमध्ये, हे सार्वजनिक प्रशासनाचे नागरिकांशी असलेले अनोखे नाते असते जे त्याची सार्वजनिक ओळख टिकवून ठेवते, त्याची वैधता मजबूत करते, त्याचे नैतिक मानक ठरवते, त्याची भूमिका आणि कर्तव्ये ठरवते आणि खाजगी क्षेत्रातील व्यवसाय व्यवस्थापनापासून वेगळे करते.[2] (हक,1996c) तथापि, अलिकडच्या वर्षात, अशा प्रशासन-नागरिक संबंधाचे स्वरूपाणे सध्याच्या जागतिक संदर्भात मोठ्या प्रमाणात परिवर्तन घडवून आणले आहे, ज्याचे वैशिष्ट्य बाजार विचारसरणीचे वर्चस्व, कल्याणकारी राज्याचे

Scanned with OKEN Scanner

आंतरराष्ट्रीय बहुभाषिक शोध पत्रिका

प्रिंटिंग एरिया

Printing Area International Interdisciplinary Research Journal in Marathi, Hindi & English Languages

April 2023, Issue-100, Vol-03

Editor

Dr. Bapu g. Gholap

(M.A.Mar.& Pol.Sci.,B.Ed.Ph.D.NET.)

"Printed by: **Harshwardhan Publication Pvt.Ltd.** Published by **Ghodke Archana Rajendra** & Printed & published at Harshwardhan Publication Pvt.Ltd.,At.Post. Limbaganesh Dist,Beed -431122 (Maharashtra) and Editor **Dr. Gholap Bapu Ganpat.**

Reg.No.U74120 MH2013 PTC 251205

Harshwardhan Publication Pvt.Ltd.

At.Post.Limbaganesh,Tq.Dist.Beed

Pin-431126 (Maharashtra) Cell:07588057695,09850203295

harshwardhanpubli@gmail.com, vidyawarta@gmail.com

All Types Educational & Reference Book Publisher & Distributors / www.vidyawarta.com

INDEX

01) Effect of Experiential Learning (Nai Talim) and Innovative Pedagogical.....
Dr. Deepika Kohli, Dr. Debendra Nath Dash, Hyderabad ||10

02) Engage Study Activate (ESA) Model of teaching for Story Writing
Dr. Prasad Joshi, Dr. Lalita R Vartak, Pune ||14

03) A STUDY ON RISING UNEMPLOYMENT AMONG YOUTH WITH SPECIAL....
Dr. Baldev Ram, Twinkle prakash, Haldwani ||18

04) Child Rights and protection: A scenario in India
Dr. Premchand Gundu Gaikwad, Madha, Dist- solapur ||24

05) Planning Consideration for Heritage tourism: A Case Study of Agra
Krishna Narwariya, Gwalior (MP) ||29

06) SOCIO - CULTURAL LIFE OF SOLIGA TRIBE
Dr Manjula K.P, Sagar, Karnataka ||35

07) SENTENCING POLICY IN CASES RELATED TO DISHONOUR OF CHEQUE....
Naresh Soma Bari, Prof. Dr. Singh Vijeta Shitalabaksh, Jalgaon (M.S) ||41

08) A Study of Financial Sector Reforms in India
Dr. Munna Kumar Sharma, Siwan (Bihar) ||46

09) साहित्याचे प्रयोजन कोणते?
प्रा. डॉ. एच.डी. आकोटकर, खामगांव जि. बुलडाणा ||52

10) संशोधनकार्यात इंटरनेटचा उपयोग
प्रा. संजय अंकुशराव जगताप, किनगाव, जि. लातूर ||54

11) गडचिरोली जिल्हयाचा परिचय
संजय भास्कर मेश्राम, डॉ. जी. जी. गोंडाने, अकोला ||57

12) महाराष्ट्रातील वाढती गुन्हेगारी आणि पोलीस प्रशासनाची भूमिका
डॉ. कोनेरू बावन्ना डुमलवाड, हाडोळती, जि. लातूर ||61

www.vidyawarta.com/03 | http://www.printingarea.blogspot.com

Scanned with OKEN Scanner

12

महाराष्ट्रातील वाढती गुन्हेगारी आणि पोलीस प्रशासनाची भूमिका

डॉ. कोनेरू बाबन्ना डुमलवाड
सहाय्यक प्राध्यापक व विभागप्रमुख
लोकप्रशासन विभाग,
कर्मयोगी तुळशीराम पवार महाविद्यालय,
हाडोळती ता. अहमदपुर जि. लातूर

****

कीवर्ड : पोलीस, गुन्हेगारी

१.१ प्रस्तावना :

महाराष्ट्रातील वाढत्या शहरीकरणाबरोबरच लहान—मोठ्या गुन्ह्यांचे प्रमाणही मोठ्या प्रमाणात वाढत आहे. महाराष्ट्रातील विशेषता: नाशिक, जळगाव, धुळे, नंदुरबार आणि नगर यासारख्या शहरांमध्ये ते अधिल प्रमाणात दिसून येत आहे. खुनासारखे गंभीर गुन्हे कमी होत असले तरी चेन स्नॅचिंग, घरफोडी यासारख्या नागरिकांना त्रासदायक ठरणाऱ्या गुन्ह्यांमध्ये मात्र लक्षणीय वाढ होत आहे. या तुलनेत या गुन्ह्यांच्या पोलीस शोधाचे प्रमाण नगण्यच आहे. गेल्या काही वर्षात महाराष्ट्रातील नाशिक या शहराची वाढ झपाट्याने झाली. अशाच पद्धतीने धुळे आणि जळगाव शहराचीही वाढ झाली. मात्र, रोजगाराच्या संधी महाराष्ट्रात सामान प्रमाणात नाहीत. राज्यातील जिल्हानिहाय विचार करता नाशिकला अधिक रोजगाराच्या संधी असल्याने त्याचे प्रमाण मोठे आहे. शहरीकरण वाढते आहे, ग्रामीण भागातून शहराकडे येण्याचा कल ही मोठा आहे, असे वारंवार बोलले जाते आणि त्यावर चिंताही व्यक्त केली जाते. त्यापलीकडे मात्र त्याकडे बघितले जात नाही. महाराष्ट्रातील वाढत्या शहरीकरणाची काही वाईट अपत्येही आहेत. त्यातीलच एक म्हणजे गुन्हेगारी. रोजगाराची संधी हिरावली गेली किंवा उत्पन्न मिळेनासे झाले की तरुण गुन्हेगारीकडे वळला जात आहे, हे आजवर अनेकदा सिद्ध झाले आहे. शिवाय पैसा, प्रतिष्ठा यासारख्या बाबी ही मिळविण्याचा शॉर्टकट सुद्धा गुन्हेगारीत आहे, असा समज असल्यानेही गुन्हे वाढतात. छोट्या गुन्ह्यांमधून आलेला शहाणपणाच मोठ्या गुन्ह्यांचे धाडस करायला लावतो. महाराष्ट्रातील अनेक शहरात चोरी, चेन स्नॅचिंग, घरफोडी यासारख्या गुन्ह्यांनी डोके वर काढल्याचे दिसून येत आहे. गुन्ह्यांच्या या तुलनेत पोलिस प्रशासनकडून त्याचा शोध घेण्याचे प्रमाण अत्यल्प आहे. हीच बाब संपूर्ण महाराष्ट्रत आहे. खुद्द पोलिसांकडेच असलेली आकडेवारी ते सिद्ध करते.[1]

कधी काळी महाराष्ट्राची ओळख महापुरुषांचा, संतांचा महाराष्ट्र अशी करून दिली जात होती. आता मात्र हा परिचय पुसला जात आहे. भारतातील गुन्हेगारीवर आपण नजर टाकली तर विविध गुन्हेगारीच्या प्रकारांत महाराष्ट्राचा आलेख सातत्याने उंचावलेला दिसत आहे. आजच आपण याकडे गंभीरपणे न पाहिल्यास उद्याच्या महाराष्ट्राच्या भविष्यात अंधाराचे साम्राज्य तर नसेल ना, याची भीती वाटणे साहजिक आहे. राज्याच्या धोरणकर्त्यांनी आणि दिशा देऊ पाहणाऱ्या विचारवंतांनी याबाबत भूमिका घेऊन पावले उचलण्याची गरज आहे.[2]

१.२ संशोधनाची उद्दिष्टे (Research Objectives)

१. गुन्हेगारीची कारणे तपासणे .

२. भारतातील गुन्हेगारी प्रमाणाचा आढावा घेणे .

१.३ संशोधनाची गृहीतके (Research Assumptions)

१) बेरोजगारीमुळे गुन्हेगारी वाढली.

२) भारतात सर्वाधिक गुन्हेगारी प्रमाण महाराष्ट्रात आहे.

१.४ संशोधन पद्धती (Research Methodology)

महाराष्ट्रातील वाढती गुन्हेगारी आणि पोलीस प्रशासनाची भूमिका या संशोधन शोधनिबंधासाठी संशोधनाच्या विविध पद्धतीपैकी वर्णनात्मक आणि विश्लेषणात्मक संशोधन पद्धतीचा आधार घेण्यात आलेला आहे. या पद्धतीचा आधार घेऊन संशोधकाने संशोधन शोधनिबंधाची मांडणी करण्याचा प्रयत्न केला आहे.

१.५ तथ्य संकलन (Data Collection)

महाराष्ट्रातील वाढती गुन्हेगारी आणि पोलीस प्रशासनाची भूमिका या संशोधन शोधनिबंधासाठी तथ्य संकलनासाठी तथ्य संकलनाच्या विविध पद्धतींपैकी किंवा साधनांपैकी द्वितीय स्रोताचा आधार घेऊन

ONE DAY INTERDISCIPLINARY NATIONAL CONFERENCE ON 'THOUGHTS OF MAHATMA GANDHI : YESTERDAY, TODAY & TOMORROW'

Organized by

Swami Ramanand Teerth Marathwada University, Nanded

&

Department of History, Economics & Philosophy

KARMAYOGI TULSHIRAM PAWAR MAHAVIDYALAYA, HADOLTI

Tq. Ahmedpur Dist. Latur (M.S.)

NAAC Accredited With 'B' Grade

Saturday 28th October 2023

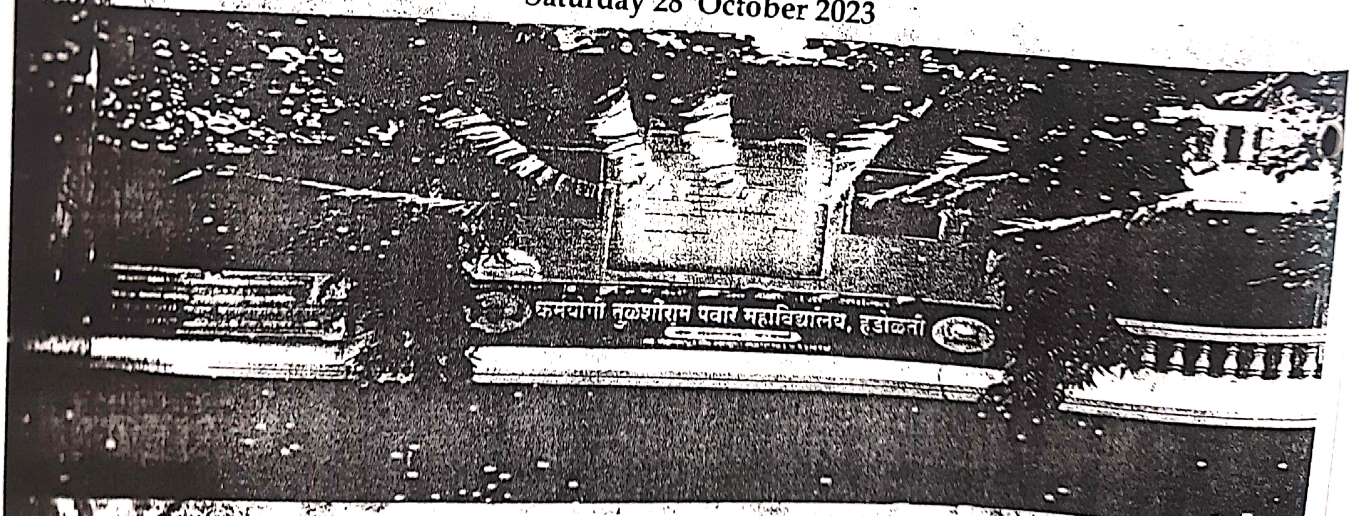

or - 7.9 (SRJIF)

उदयगिरी बहुभाषिक इतिहास संशोधन पत्रिका

ISSN - 2583-8423 (Online)
https://udayagiri.aassher.org

A Bimonthly, Refereed, & Peer Reviewed Journal of History September - October - 2023 (ISSUE No - 04)

Chief Editor
Dr. Anant N. Shinde
...giri Bahubhashik Itihas
...nshodhan Patrika

Executive Editor
Dr. Deepak Bachewar
Principal
Karmayogi Tulshiram Pawar Mahavidyalaya,

Editors
Dr. Ramesh Gangthade
Dr. Raosaheb Ingle
Dr. Suvarna Tenkale

32	महात्मा गांधी आणि विश्वस्त संकल्पना - डॉ. कोनेरू बावन्ना डुमलवाड	445 - 447
33	महात्मा गांधी आणि ग्रामस्वराज्य - प्रा. डॉ. माधव मंदेवाड	448 – 451
34	महात्मा गांधी यांचे शैक्षणिक विचार - ज्योती उद्धवराव मामडगे	452 – 456
35	Views on Educational Philosophy of Mahatma Gandhi - Prof. Dr. Rahul Dnyaneshwar Kapure	457 – 459
36	महात्मा गांधीजींचे ग्रामस्वराज्य - प्रा. अनिल चोखोबा जोंधळे	460 – 463
37	महात्मा गांधीजींचे सत्याग्रह संबंधीचे विचार - प्रा. डॉ. किशन केंद्रे	464 – 468
38	महात्मा गांधीजींचे आर्थिक आणि शैक्षणिक विचार - प्रा. डॉ. जितेंद्र पांडुरंगराव काळे	469 – 472
39	महात्मा गांधीजींची विश्वस्त संकल्पना - प्रा. अलका पद्माकरराव चिकुर्डेकर	473 - 478
40	महात्मा गांधीजींचे धार्मिक व सामाजिक तत्त्वज्ञान - प्रा. डॉ. माधव नरहरी कांबळे	479 - 482
41	Views on Educational Philosophy of Mahatma Gandhi - Dr. Lohakare Parmeshwar Madhavrao	483 – 486
42	महात्मा गांधीजींच्या राजकीय विचारांचा चिकित्सक अभ्यास - श्रीनिवास दत्तात्रय बचाटे	487 – 490
43	Social Thoughts of Mahatma Gandhi - Priyanka Madhukar Gaikwad	491 – 495
44	गांधीजींचे शिक्षणविषयक विचार : काल आणि आज - शिल्पा शेटे	496 - 500
45	महात्मा गांधीजी का सत्याग्रह आंदोलन में योगदानशिल्पा शेटे - प्रा. डॉ. रामभाऊ देवराव काशीद	501 – 505
46	The Indispensability of Mahatma Gandhi and his Ideology - Dr. Rahul Varvantikar	506 – 509
47	महात्मा गांधी यांच्या राजकिय स्वातंत्र्य चळवळीमधील महिलांचा सहभाग - प्रा. डॉ. श्रीमती एस. जे. माने, प्रा. एम. एल. सोनटक्के	510 - 514

Scanned with OKEN Scanner

Open Access
उदयगिरी - बहुभाषिक इतिहास संशोधन पत्रिका
(A Bimonthly, Refereed, & Peer Reviewed Journal of History)
Published by: AAASSHER, Mumbai, (MS) India
Journal homepage: https://udayagiri.aaassher.org/
ISSN (Online): 2583-8423
Volume 1, Issue 4, October 2023, Pages 445 – 447

Original Research Article

महात्मा गांधी आणि विश्वस्त संकल्पना

डॉ. कोनेरू बाबन्ना डुमलवाड
विभाग प्रमुख, लोकप्रशासन विभाग, कर्मयोगी तुळशीराम पवार महाविद्यालय, हाडोळती ता. अहमदपूर जि. लातूर ४१३५१४ महाराष्ट्र, भारत
Corresponding author E-mail: koneru.dumalwad11@gmail.com

प्रस्तावना

मानवाने दुसऱ्याच्या सहकार्याने आजपर्यंत जो विकास केला ते अद्भूत आहे. निसर्गाला व आपल्यापेक्षा बलिष्ठ हिंस्र पशुना आपल्या बुध्दीने वश करून आपले जीवन सुरक्षित केले आणि अधिक सुखद बनविले मानवातील सहकार्याचे उचित मूल्यमापन व्हावे म्हणून विनियमाला समाजजीवनात त्याने स्थान दिले परंतू यांमुळे समाजात विषमता निर्माण केली आणि शोषणाला जन्म दिला हे पाहुन समाजात समता यावी यांसाठी अनेक समाजसुधारक, महात्मे व थोर पुरुष यांनी निरनिराळे उपाय सुचविले; की ज्यांच्यामुळे मानवसमाजात एकता यावी सर्वांना आपला विकास साधण्याची व सुखसोयीने राहण्याची संधी मिळावी परंतू या प्रयत्नात त्यांना संपूर्णपणे यश मिळाले नाही. समाजात विषमता कायम असून, पैसा हा शोषण करल्याचे साधन ठरले.

समाजात असणारी असमता ही त्यांची दुर्बलता वाढणारी असून विकासात ती अडचण निर्माण करणारी आहे. ही अडचण दूर करण्यासाठीचा मार्ग म्हणून गांधीजीच्या विश्वस्त संकल्पनेकडे बघितले जाते. गांधीजीचा विश्वस्त सिद्धांत कित्येकजण अव्यवहारिक मानतात. सिद्धांत रूपाने जरी तो बरा वाटला तरी तरी आचरणात येण्यासारख्या नाही असे मानण्यात येते पण जरा खोल विचार केला तर असे आढळून येईल की तोच अधिक व्यवहार्य व कमी धोक्याचे आहे.

संशोधनाची उद्दिष्टे

१. महात्मा गांधी यांची विश्वस्त संकल्पनेचाअभ्यास करणे.

२. विश्वस्त संकल्पनेची वर्तमानकाळातील गरज याचा अभ्यास करणे

447
पूरे
भ

आंतरराष्ट्रीय बहुभाषिक शोध पत्रिका

प्रिंटिंग एरिया

Printing Area International Interdisciplinary Research Journal in Marathi, Hindi & English Languages

December 2023, Issue-108, Vol-03

Editor

Dr. Bapu g. Gholap

(M.A.Mar.& Pol.Sci.,B.Ed.Ph.D.NET.)

"Printed by: **Harshwardhan Publication Pvt.Ltd.** Published by **Ghodke Archana Rajendra** & Printed & published at Harshwardhan Publication Pvt.Ltd.,At.Post. Limbaganesh Dist,Beed -431122 (Maharashtra) and Editor **Dr. Gholap Bapu Ganpat.**

Reg.No.U74120 MH2013 PTC 251205

Harshwardhan Publication Pvt.Ltd.

At.Post.Limbaganesh,Tq.Dist.Beed

Pin-431126 (Maharashtra) Cell:07588057695,09850203295

harshwardhanpubli@gmail.com, vidyawarta@gmail.com

All Types Educational & Reference Book Publisher & Distributors / www.vidyawarta.com

Scanned with OKEN Scanner

27) कौटिल्य द्वारा प्रदत्त राज्य के सप्तांग सिद्धांत का विश्लेषणात्मक अध्ययन
समीर, इंग्लिश, महेंद्रगढ़ ||147

28) भारतीय संविधान तथा मानवाधिकार
डॉ. कोनेरू बाबन्ना डूम्मलवाड, हाडोळती ||151

29) भारत में प्राथमिक शिक्षा की समस्याएं
Shailendra Pratap Dubey, Sitamarhi ||153

30) संस्कृत साहित्य मे काव्य प्रयोजन एक अनुशीलन
डॉ. राजेश उपाध्याय, परुइया आश्रम अम्बेडकर नगर ||155

31) प्रेमचंद और फणीश्वरनाथ 'रेणु'' के उपन्यासो में ग्रामीण जीवन का चित्रण
पूजा कुमारी, पलामू, झारखण्ड ||159

32) इक्कीसवीं सदी की हिंदी उपन्यास साहित्य में व्यक्त आदिवासी विमर्श
डॉ. शेख मुखत्यार शेख वहाब, बलांडे सुवर्णा तुकाराम, बिडकीन ||163

33) दसवें दशक के हिंदी उपन्यासों में पारंपारिक प्रेम
डॉ. सन्मुख नागनाथ मुच्छटे, उमरगा, उस्मानाबाद ||170

34) भारत में उच्च शिक्षा : एक दृष्टि
Dr- RAMESH KUMAR, Sitamarhi, BIHAR ||173

35) मुस्लिम समाज में जाति : राजस्थान के मलसीसर कस्बे के विशेष सन्दर्भ में
डॉ. संजय कुमार, चूरू (राज.) ||175

36) महात्मा गाँधी के चिन्तन में आत्मा का स्वरूप
डॉ. राकेश कवचे, इन्दौर (म.प्र.) ||179

37) रामस्नेही संप्रदाय, शाहपुरा के आद्याचार्य का आर्थिक चिंतन
अंकिता दाधीच, डॉ. रजनीश शर्मा, भीलवाड़ा, राजस्थान ||182

38) ग्वालियर की अर्थव्यवस्था में पर्यटन क्षेत्र की भूमिका
डॉ. ए. के. त्रिपाठी, श्रीमती मंजू कुशवाह, टीकमगढ़ (म.प्र.) ||189

39) श्रीरामचरित मानस में मानवीय चरित्र के विकास का आधार सद्गुण
डॉ. देवदास साकेत, रीवा (म.प्र.) ||192

40) नारी शक्ति वंदन अधिनियम : विधायिका में महिला प्रतिनिधित्व....
डॉ. राणा प्रताप सिंह ||196

www.vidyawarta.com/03 | http://www.printingarea.blogspot.com

Scanned with OKEN Scanner

...लाल बनारसीदास, नई दिल्ली, १९६५

२. सिंह, उपेंद्र, प्राचीन एवं पूर्व मध्यकालीन ...त का इतिहास (पाषाण काल से १२ वीं शताब्दी ...), पियरसन इंडिया एजुकेशन सर्विसेज प्राइवेट लिमिटेड, नोएडा, २०२२

३. शर्मा, रामशरण, प्रारंभिक भारत का परिचय, ओरिएंट ब्लैकस्वॉन प्राइवेट लिमिटेड, हैदराबाद, २०१७

४. श्रीधरन, ई., इतिहास–लेख एक पाठ्य पुस्तक (५०० ईसा पूर्व से सन २००० तक), ओरियंट ब्लैकस्वॉन प्राइवेट लिमिटेड, हैदराबाद, २०१६

५. झा, द्रिजेंद्र नारायण, कृष्ण मोहन श्रीमाली, प्राचीन भारत का इतिहास, हिंदी माध्यम कार्यान्वयन निदेशालय, दिल्ली विश्वविद्यालय, दिल्ली, २००६

६. गौतम, बलवान, तुलनात्मक राजनीतिक सिद्धांत के संदर्भ, हिंदी माध्यम कार्यान्वयन निदेशालय दिल्ली विश्वविद्यालय, दिल्ली, २०१३

७. पांडे, एस. के., प्राचीन भारत, प्रयाग अकैडमी पब्लिकेशंस एंड डिस्ट्रीब्यूटर्स, इलाहाबाद, २०१४

८. नेहरू, जवाहर लाल, इतिहास के महापुरुष, सस्ता साहित्य मंडल प्रकाशन, नई दिल्ली, २०१०

९. पटेल, राजीव, संजय कुमार सिंह, बुद्धिजीवियों का षड्यंत्र (एक ऐतिहासिक अवलोकन), सम्यक प्रकाशन, नई दिल्ली, २०२०

१०. त्यागी, रूचो (संपादक), प्राचीन एवं मध्यकालीन भारत का राजनीतिक चिंतन (प्रमुख परम्पराएं एवं चिंतन), हिंदी माध्यम कार्यान्वयन निदेशालय, दिल्ली विश्वविद्यालय, दिल्ली, २०१६

□□□

28

भारतीय संविधान तथा मानवाधिकार

डॉ. कोनेरू बाबन्ना डूम्मलवाड
लोकप्रशासन विभाग प्रमुख
कर्मयोगी तुळशीराम पवार महाविद्यालय, हाडोळती

****

प्रस्तावना :

मानवाधिकार सभी व्यक्तियों को मात्र मनुष्य होने के कारण प्राप्त अधिकार है जो अहरणीय,अविभाज्य एवं आंतर– निर्भर है तथा जिनमे किसी प्रकार का भेदभाव नही किया जा सकता। द्वितीय विश्वयुद्ध के बाद संयुक्त राष्ट्र की स्थापना १९४५ मे हुई और इसके सदस्य राष्ट्रो की आम सहमति से १० दिसंबर १९४८ को संयुक्त राष्ट्र संघ की सामान्य सभा ने मानवाधिकारों की सार्वभौमिक घोषणा को स्वीकृत और घोषित किया। ये अधिकार दुनिया मे स्वतंत्रता, न्याय और शांति का हिस्सा है। स्वभाविक आत्मसन्मान और बराबरी अधिकारों की मान्यता मानव परिवार के सदस्य के लिए दुनिया मे स्वतंत्रता, न्याय और शांति के आधार है। इस घोषणा से राष्ट्रों को प्रेरणा और मार्गदर्शन प्राप्त हुआ और वे इन अधिकारों को आपने संविधान या अधिनियमो के द्वारा मान्यता देणे और क्रियान्वित करने के लिए अग्रेसर हुए।

मानव अधिकार एक व्यक्ती की राष्ट्रीयता, उसके निवास, लिंग, राष्ट्रीयता या जातीय मुल, रंग, धर्म या अन्य स्थिती पर ध्यान दिए बिना सभी मनुष्य के लिए निहित अधिकार है। सभी समान रूप से भेदभाव के बिना मानव अधिकारों के हकदार है। यह अधिकार आपस मे संबंधित, अन्योन्याश्रित और अविभाज्य है। भारत मे मानवाधिकारों की रक्षा के कई तरीके है। संसद और कार्यपालिका को देश में कानून का निर्माण और कार्यान्वयन सोपा गया है जब की न्यायपालिका इसके निष्पादन को सुरक्षित करती है। इनके अलावा अन्य वैधानिक निकाय है जो इस तंत्र को मजबुत

Book 1

VOL.10 | ISSUE 1| JAN. - FEB. 2024 IMPACT FACTOR: 4.197 (IIJIF) ISSN:2454-5503

CHRONICLE OF HUMANITIES AND CULTURAL STUDIES

A Peer Reviewed Bimonthly International Journal

Special Issue

INDIAN KNOWLEDGE SYSTEM IN PUBLIC ADMINISTRATION

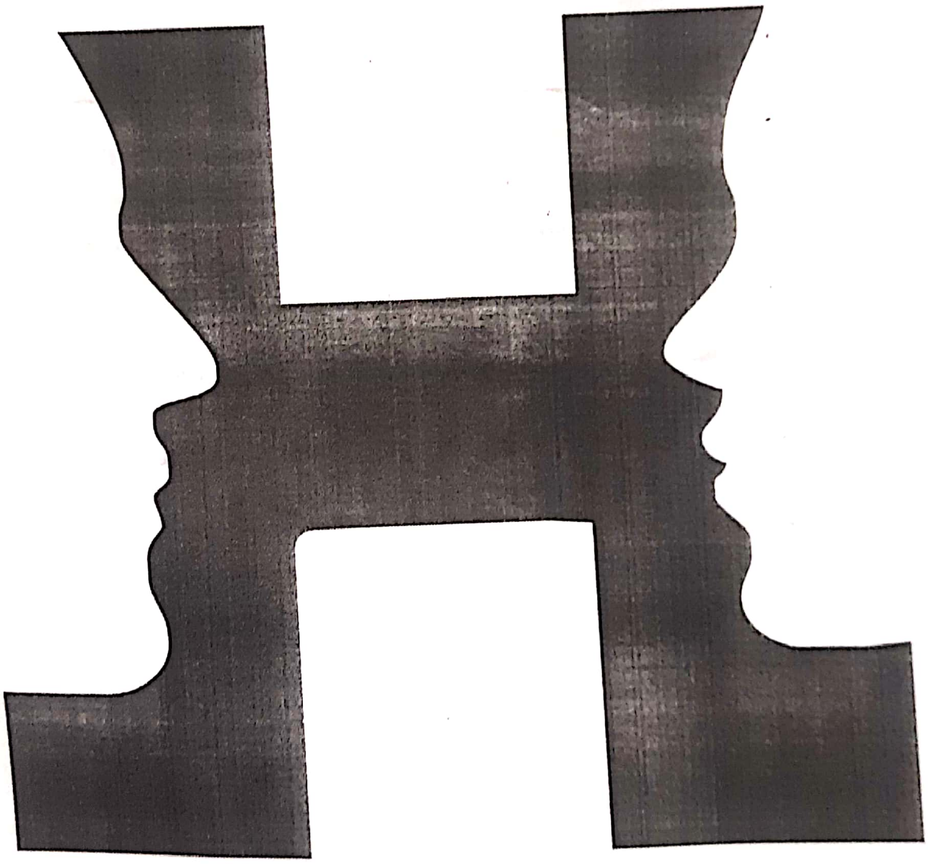

Chief Editor
Dr Kalyan Gangarde

Issue Editor : **Dr Shyamsundar Waghmare**

Scanned with OKEN Scanner

CONTENTS

1. Kautilya's Contributions to Indian Public Administration
   Balvant Vishnu Ghogare 7
2. Administrative System During Chhatrapati Shivaji Maharaj Period
   Dr. Jadhav Ashok Kakasaheb 10
3. Ancient Indian Public Administration and Governance
   Dr. Gajanan D. Chittewad 12
4. Ancient Indian Public Administration and Governance
   Dr.Deepak Subhash Waghmare 16
5. Indian Knowledge System and Gandhian Approach About Public Administration in Indian Context
   Tarode Vijay Laxman 18
6. Counter Terrorism and India
   A.S. Kousadikar 20
7. Mahatma Basveshwar's Thoughts on Society, Administration and Democracy and Its Relevance in the Present Times
   Dr. Vilas Aba Gaikwad & Tanmayee G. Padmane 23
8. A Study in Historical Background of Financial Administration
   Prof. Dr. Santosh B. Kurhe 25
9. Welfare Administration of Lokmata Ahilyabai Holkar
   Dr. Bhagwan Shankarrao Waghmare 27
10. पंचायत राज व्यवस्थेतील महिला लोकप्रतिनिधी च्या कामाचे आधुनिक स्वरूप - एक आढावा
    प्राजक्ता अशोक मशीदकर व विलास गायकवाड 31
11. छत्रपती राजर्षी शाहु महाराजांचें लोकाभीमुख प्रशासन
    प्रा. डॉ. व्ही.जी. बन 35
12. छत्रपती शिवाजी महाराजांची महसूल व्यवस्था
    डॉ. पिनाटे किरण प्रल्हादराव 37
13. संत रविदासांचे सामाजिक न्याय, समता, आणि बंधुभाव तत्वे
    डॉ.रामेश्वर माधवराव खंदारे 39
14. प्राचीन भारतीय प्रशासनात महिलांचे योगदान
    प्रा. विद्यासागर साळवे व डॉ. गजानन बाबुराव मरगीळ 41
15. मौर्यकालीन प्रशासकीय व्यवस्था
    डॉ.कोनेरू डुम्मलवाड 43
16. मुघलकालीन प्रशासन : एक प्रशासकीय व्यवस्था
    शेख शौकतअली लियाकतअली 46
17. कौटिल्य: भारतीय महसूल प्रशासन
    डॉ.सी.एम.कहाळेकर 50
18. प्राचीन भारतातील सार्वजनिक आरोग्य व्यवस्था
    प्रा.डॉ. संजय मारोतराव देबडे 53
19. मध्ययुगीन महाराष्ट्रातील मोगल व छत्रपती शिवाजी महाराजांच्या काळातील जमीन महसुलाचा तुलनात्मक अभ्यास
    डॉ. प्रवीण पांडुरंगराव लोणारकर 56
20. भारतीय ज्ञानप्रणाली व प्रशासकीय नितीमुल्य एक अभ्यास
    प्रा,डॉ.बी.आर. कत्तुरवार 59

Scanned with OKEN Scanner

15.

मौर्यकालीन प्रशासकीय व्यवस्था

डॉ.कोनेरू डुम्मलवाड
लोकप्रशासन विभाग प्रमुख, क.तु.प.महाविद्यालय हाडोळती त.अहमदपूर

प्रस्तावना: मगध साम्राज्य सत्तेच्या विकासापूर्वी भारतात छोट्या मोठ्या अनेक सत्ता होत्या. त्यामुळे त्यांच्यामध्ये अनेक प्रकारच्या प्रशासन पद्धती होत्या. काही राज्यामध्ये राज्य तंत्र तर काही गणराज्यांमध्ये जलतंत्र पद्धती होती. चंद्रगुप्त मौर्याने इसवी सन पूर्व 322 मध्ये उत्तर भारतात मौर्य साम्राज्याची स्थापना केली. पाटलीपुत्र ही या साम्राज्याची राजधानी होती इसवी सन पूर्व 187 पर्यंत मौर्य साम्राज्य अस्तित्वात होती.

मौर्य राजवटीत भारताला प्रथमच राजकीय एकता प्राप्त झाली. चक्रवर्ती सम्राट यांचा आदर्श साकार झाला. कौटिल्याच्या मते, 'हिमालयापासून हिंदी महासागरापर्यंतचा संपूर्ण भारत चक्रवर्ती प्रदेशाच्या अंतर्गत येत होता' या विशाल साम्राज्यांच्या प्रशासकीय व्यवस्थेवर प्रकाश टाकणारे अनेक ऐतिहासिक स्रोत उपलब्ध आहेत. यावरून असे लक्षात येते की चंद्रगुप्त मौर्य हा केवळ महान विजेताच नव्हता तर योग्य प्रशासक देखील होता. कौटिल्याचे अर्थशास्त्र मेगॅस्थनीज यांची इंडिका सम्राट अशोकांच्या शिलालेख आणि पुराण जैन व बौद्ध ग्रंथांमध्ये मौर्यकालीन प्रशासकीय व्यवस्थेच्या महत्त्वपूर्ण बाबींचा उल्लेख आढळतो. चंद्रगुप्त मौर्याने आपले गुरु, मित्र आणि प्रधानमंत्री कौटिल्य यांच्या सहाय्याने ज्या शासन पद्धतीची सुरुवात केली त्या शासन पद्धतीचा अवलंब 2000 वर्षांनंतर देखील इंग्रजांनी भारतामध्ये सत्ता प्रस्थापित करण्यासाठी केला.

यावरून असे स्पष्ट होते की मोरयांची प्रशासन व्यवस्था ही एक उत्तम आणि आदर्श प्रशासन व्यवस्था होती.

मौर्यकालीन प्रशासकीय व्यवस्था

I) केंद्रीय शासन व्यवस्था

I) राजा

केंद्रीय शासनाचे स्वरूप राज तंत्रात्मक होते. शासन व्यवस्थेच्या सर्वोच्च पदी राजा होता. कौटिल्याच्या मते, राजाच्या सात आंगापैकी राजा आणि राज्य हे सर्वात मुख्य होते. तरीपण राजाच्या इच्छेप्रमाणे कायदा होत नव्हता राजा कायद्याचा निर्माता नसून रक्षक होता. कायद्याचे आधार वेद, स्मृती आणि सदाचार आदी होत. कौटिल्याच्या मते राजाच्या ठिकाणी देवीशक्ती, धार्मिक, उदार, उच्च महत्त्वकांक्षी,सदा सत्य बोलणारा आणि शक्तिशाली असला तरच राज्याची इतर अंगे कमकुवत असले तरी तो दूर करू शकतो. राजाला अनियंत्रित अधिकार असले तरी त्यालाही काही कर्तव्य होते ते कर्तव्य पुढील प्रमाणे होते.

1) राजाने आपल्या साम्राज्यात कायदा व सुव्यवस्था अबाधित ठेवली पाहिजे.

2) प्रजेचे रक्षण आणि प्रजेला योग्य न्याय देणे.

3) साम्राज्याच्या रक्षणासाठी प्रभावी आणि आक्रमक परराष्ट्र धोरण ठेवणे गुप्तेहेरा मार्फत प्राप्त माहितीचा अभ्यास करणे.

4) शिक्षण, ज्ञान,कला यांना प्रोत्साहन देणे.

5) राज्याच्या आदान-प्रदानावर लक्ष ठेवून शेती, व्यापार यांच्या विकासाकडे लक्ष देणे.

अशी मूलभूत कर्तव्य राजाला पार पाडणे आवश्यक होते.

II) मंत्री परिषद

मौर्य साम्राज्याच्या सीमा खूप दूरवर पसरलेल्या होत्या. इतक्या मोठ्या साम्राज्यावर नियंत्रण ठेवणे आणि प्रशासन व्यवस्थित ठेवणे हे एकट्या राजाला शक्य नव्हते त्याकरिता राजाला राज्यकारभारात मदत करण्यासाठी मंत्र्याची परिषद होती. या मंत्री परिषदेत 12 ते 20 मंत्र्यांचा समावेश असे. राजा हा या सर्व मंत्र्यांचे नियुक्ती करीत असे. या मंत्र्यांचा कार्यकाळ हा राजावर अवलंबून असे. राजाची मर्जी असेपर्यंत हे मंत्री या पदावर राहू शकत असे. साम्राज्याच्या प्रशासनाच्या सोयीसाठी 18 खाते निर्माण केली गेली होती या खात्यांना तीर्थ म्हणत असत. संनिधाता, समाहर्ता, प्रदेष्ट, दंडपाल, दोहारिक, अंतवैसिक,व्यवहारिक, दुर्गपाल, अंतपाल, युवराज, नायक, नागरक, प्रशासता, आटविक व सेनापती हे प्रमुख अधिकारी होते.

प्रांतीय शासन व्यवस्था

साम्राज्याची शासन व्यवस्था सुव्यवस्थेत चालविण्यासाठी साम्राज्यांचे पाच प्रांतात विभागणी केली होती.

i) उत्तर पश्चिम प्रांत - या विभागाची राजधानी तक्षशिला होती

ii) पश्चिम प्रांत - या विभागाची राजधानी अवंती होती.

iii) दक्षिण प्रांत - या विभागाची राजधानी सुवर्णगिरी होती.

iv) मध्य प्रांत - या विभागाची राजधानी पाटलीपुत्र होती.

v) प्राच्य पथ - या विभागाची राजधानी तोसाली होती.

प्रांतांच्या सर्वोच्च अधिकारी कुमार महामात्य या नावाने ओळखले जातात कोणताही राजवंशीय व्यक्ती या पदावर नियुक्त

Scanned with OKEN Scanner